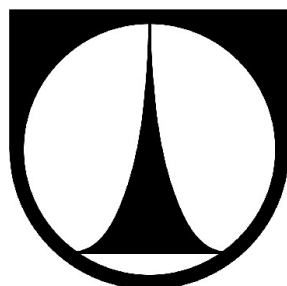

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

**NOZICKOVO POJETÍ LIBERTARIANISMU: ROZBOR
A KRITIKA**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Liberec 2017

Lenka Fridrichová

Nozickovo pojetí libertarianismu: rozbor a kritika.

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 6107R023 – Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
7507R036 – Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Lenka Fridrichová**
Vedoucí práce: **Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.**

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Lenka Fridrichová
Osobní číslo: P14000331
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: Nozickovo pojetí libertarianismu: rozbor a kritika.
Zadávací katedra: Katedra filosofie

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce se zabývá Robertem Nozickem a jeho pojetím libertarianismu, jmenovitě konceptu spravedlnosti jakožto oprávnění. Úvod práce je zaměřen na Nozickův život a stručné představení jeho filosofického myšlení. Druhá část práce se podrobně soustředí na témata jako jsou sebevlastnictví, práva jako boční omezení státu, polemiku s anarchismem a odůvodnění minimálního státu a spravedlnosti jakožto oprávnění s důrazem na teorii prvotního přivlastnění a spravedlnosti směny. Hlavním tématem třetí části práce je kritika Nozickovy teorie spravedlnosti, nejprve z pozice levicových, tedy egalitárně-liberálních a komunitaristických, a poté z pozice pravicových, tedy anarcho-kapitalistických. Závěr práce obsahuje zhodnocení Nozickových myšlenek a kritiku jeho stanovisek. Studentka prohlašuje, že vypracovala bakalářskou práci samostatně s použitím uvedené literatury.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: listěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

NOZICK, Robert. Anarchie, stát a utopie. Vydání první. Překlad Zuzana Gabajová. Praha: Academia, 2015. XXI. století. ISBN 978-80-200-2509-8.

SANDEL, Michael J. Spravedlnost: co je správné dělat. První české vydání. Překlad Tomáš Chudý. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6.

SWIFT, Adam. Politická filozofie: základní otázky moderní politologie. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-859-7.

HEYWOOD, Andrew. Politické ideologie. 4. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-137-3.

Stanford Encyclopedia of Philosophy: Robert Nozick's Political Philosophy. Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. Stanford: Stanford University, 2014 [cit. 2016-03-27]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/nozick-political/>

KYMLICKA, Will. Contemporary Political Philosophy: an introduction. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0198782748

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: 25. října 2015
Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2017

prof. Dr. Jan Písek, CSc.
děkan

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 28. dubna 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TU právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucímu práce panu Mgr. Ing. Martinu Brabcovi, Ph.D., za jeho odborné vedení při zpracování této práce.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá Robertem Nozickem a jeho pojetím libertarianismu, jmenovitě koncepcí spravedlnosti jakožto oprávnění. Úvod práce je zaměřen na Nozickův život a stručné představení jeho filosofického myšlení. Druhá část práce se podrobně soustředí na témata jako jsou sebevlastnictví, práva jako boční omezení státu, polemiku s anarchismem a odůvodnění minimálního státu a spravedlnosti jakožto oprávnění s důrazem na teorii prvotního přivlastnění a spravedlnosti směny. Hlavním tématem třetí části práce je kritika Nozickovy teorie spravedlnosti, nejprve z pozic levicových, tedy egalitárně-liberálních a komunitaristických, a poté z pozic pravicových, tedy anarcho-kapitalitických. Závěr práce obsahuje zhodnocení Nozickových myšlenek a kritiku jeho stanovisek.

Klíčová slova:

Robert Nozick, minimální stát, sebevlastnictví, negativní práva, politická filosofie, práva jako boční omezení, spravedlnost jakožto oprávnění, libertarianismus, redistribuce, ochranná agentura, ultraminimální stát, Anarchie, stát a utopie.

Annotation:

The thesis submitted deals with Robert Nozick's conception of libertarianism, primarily with his entitlement theory of justice. The first part of the thesis includes information about Nozick's life and a brief introduction to his philosophy. The second part closely presents the key concepts such as self-ownership, rights as side constraints, a polemic with anarchism, a justification of a minimal state, and a justification of the entitlement theory with emphasis on the justice in acquisition and contract. The third part follows with a criticism of Nozick's theory from the point of view of left-wing perspective such as egalitarianism and communitarianism, then from the point of view of right-wing perspective, namely anarchism. The conclusion concerns a reflexion on Nozick's conception of political philosophy. The student declares that she has done this bachelor thesis independently using the literature.

Key words:

Robert Nozick, minimal state, self-ownership, negative rights, political philosophy, rights as side constraints, entitlement theory of justice, libertarianism, redistribution, protection agency, ultraminimal state, Anarchy, State and Utopia.

Obsah bakalářské práce

1. Úvod	10
2. Život a dílo Roberta Nozicka	12
3. Nozickovo pojetí práv v ASU	15
3.1. Sebevlastnictví	17
3.2. Práva jako boční omezení	19
3.3. Negativní práva	22
4. Teorie minimálního státu	24
4.1. Argumenty proti anarchismu a teorie přirozeného stavu	25
4.2. Vysvětlení pomocí neviditelné ruky	27
4.3. Ochranná sdružení a dominantní ochranné agentury	28
4.4. Minimální a ultraminimální stát	30
5. Distributivní spravedlnost	34
5.1. Teorie spravedlnosti jakožto oprávnění	35
5.2. Lockova teorie nabytí majetku	36
5.3. Historické principy a principy výsledného stavu	37
5.4. Proti modelům	38
6. Rawlsova teorie spravedlnosti jakožto férovosti	41
6.1. Nozickova kritika Rawlsovy teorie	43
7. Rámec pro utopii	47
8. Kritika ASU a Nozickova pojetí libertarianismu	49
8.1. Kritika z pohledu Michaela Sandela	49
8.2. Nozickova teorie spravedlnosti z pohledu egalitarismu	51
8.3. Libertariánská kritika Nozicka	52
8.4. Murray Rothbard a jeho kritika Nozickovy teorie státu	54
8.5. Anarchistická kritika teorie minimálního státu	54
9. Závěr	56

1. Úvod

Politická filosofie je určitým odvětvím morální filosofie, jež má konkrétní předmět zkoumání, a to politiku. Morální filosofie se zabývá především hodnocením lidského jednání v konkrétních situacích na základě mravního zkoumání hodnot a principů dobra a zla. Cílem politické filosofie jako normativní disciplíny je poté aplikovat tyto etické principy na sociální uspořádání státu.

Politická filosofie se táže, jak by stát měl jednat, z jakých morálních principů by měl vycházet při zacházení se svými občany a jaké sociální uspořádání by se měl snažit nastolit.¹ Stát jako takový disponuje monopolem na moc a donucovacími prostředky, proto je velmi důležité vymezit morální hranice toho, jak by se měl chovat ke svým občanům a zároveň jak by se občané měli chovat jeden k druhému. Politická filosofie zkoumá především uspořádání společnosti ve státě z hlediska sociální spravedlnosti, rovnosti a svobody. Touto prací bych chtěla představit myšlenky Roberta Nozicka, jednoho z nejvlivnějších představitelů novodobé politické filosofie.

Robert Nozick byl americký filozof, politolog a profesor Harvardovy univerzity, který se řadí mezi nejvýznamnější představitele politického liberalismu. V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století svými názory značně ovlivnil především pravicově zaměřené politické myšlení. Do podvědomí veřejnosti se dostal zejména po vydání svého hlavního díla *Anarchie, stát a utopie*, ve kterém rozpracovává jednu z forem libertariánství a zároveň čtenáře seznamuje s jednou z nejzásadnějších kritik postojů Johna Rawlse a jeho *Teorie spravedlnosti*. Právě díky této knize se Nozick navždy zapsal mezi významné myslitele v oblasti politické filosofie.

Náplní této práce bude nejprve čtenáře stručně seznámit se samotným životem a dílem tohoto myslitele a zároveň objasnit myšlenkové prostředí, v němž se jeho názory formovaly. V tomto kontextu především uvedu, které osobnosti politické filosofie ovlivnili a inspirovali Nozicka při tvorbě jeho myšlenek prezentovaných v

¹SWIFT, A., *Politická filosofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál, 2005. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-859-7, s.15.

Následujícími kapitolami přejdu k ústředním tématům této práce, kde pozornost věnuji bližšímu seznámení s Nozickovým pojetím libertarianismu. Podrobně se zde zaměřím na vysvětlení klíčových pojmů, jež jsou zásadní pro celkové pochopení knihy a Nozickových stanovisek na poli politické filosofie. Největší pozornost věnuji Nozickovu pojetí práv a morálních omezení, která z nich podle něho plynou. Vysvětlím, proč je vymezení individuálních práv klíčovým aspektem pro hodnocení jednání ze strany státu.

Další důležitá kapitola obsahuje Nozickovu teorii minimálního státu. Rozeberu především to, jak tento stát podle Nozicka vznikne z přirozeného stavu, proč je jeho vznik legitimně ospravedlnitelný a zároveň i nevyhnutelný. V této části vyložím, z jakého důvodu Nozick ospravedlňuje a upřednostňuje právě tuto formu státu, a také uvedu jeho argumenty proti anarchistickému uspořádání společnosti na jedné straně a rozsáhlé formě státu na straně druhé.

V následující kapitole nastíním Nozickův pohled na distributivní spravedlnost. V této části objasním teorii spravedlnosti jakožto oprávnění, která úzce souvisí s Lockovou teorií o nabytí majetku, a uvedu, proč se jedná o teorii historickou a nemodelovou. Dále pozornost zaměřím na Nozickův výklad Rawlsovy teorie spravedlnosti a ujasním, z jakých důvodů s ní Nozick zásadně nesouhlasí.

Další kapitolu této práce tvoří objasnění Nozickovy myšlenky rámce pro utopii, který v samém závěru *ASU* ztotožňuje s jeho pojetím minimálního státu. V předposlední kapitole se věnuji kritice Nozickovy knihy z pohledu levicových a pravicových pozic. V samotném závěru poté stručně shrnu celý obsah práce a přidám svou reflexi, ve které zhodnotím Nozickovy myšlenky, a kritiku jeho stanovisek.

²ASU- zkratka pro Nozickovu knihu *Anarchy, State and Utopia*.

2. Život a dílo Roberta Nozicka

Americký filosof a politolog Robert Nozick se narodil 16. listopadu roku 1938 v New Yorku, konkrétně v jeho městské části Brooklynu. Jeho rodiče Sophie Cohen Nozick a Max Nozick byli ruští imigranti židovského původu.³ Během svého života se tento myslitel věnoval široké škále témat z oblasti filosofie, nenajdeme u něho tedy zaměření na konkrétní ucelený filosofický systém. Do dějin politického myšlení se zapsal především svým provokativním dílem *Anarchie, stát a utopie* (*Anarchy, State and Utopia*, 1974), které o rok později vyhrálo Národní knižní ocenění pro filozofii a náboženství (National Book Award for Philosophy and Religion) a je dozajista považováno za jednu z nevlivnějších knih libertariánské tradice.

V knize se Nozick zabývá především vztahem jedince a státu, když tvrdí, že respektování individuálních práv jedince je klíčovým pro hodnocení státní akce. Z tohoto důvodu ve svých tezích obhajuje jako jediný legitimní stát takzvaný minimální stát, který omezuje své aktivity pouze na ochranu práv na život, svobodu, majetek a smlouvu.⁴ Svou práci Nozick ostře reagoval na dílo *Teorie spravedlnosti* (*A Theory of Justice*, 1971) od Johna Rawlse, který byl jeho současníkem a zároveň kolegou na katedře filosofie Harvardovy univerzity.

Nozick vystudoval filozofii na Kolumbijské univerzitě roku 1959 a v roce 1963 získal titul doktora filozofie na Princetonské univerzitě, kde psal disertační práci o teorii rozhodování pod vedením svého učitele Carla Hempela.⁵ Podobně jako většina intelektuálů té doby Nozick názorově při svých studiích nejprve sympatizoval k politice Nové levice⁶ a socialismu. Za změnou jeho postojů a

³DUIGNAN, B., *Robert Nozick*. *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, 2017. <https://www.britannica.com/biography/Robert-Nozick>.

⁴MACK, E., "Robert Nozick's Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.).

⁵FESER, E., *Robert Nozick (1938—2002)*. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. U.S.A: Pasadena City College. ISSN 2161-0002.

⁶HEYWOOD, A., *Politologie*. 3. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-115-1

Termínem Nová levice se označuje myšlenkové a politické hnutí rozmáhající se především počátkem 60. let 20. století v USA. Kořeny novolevicových teorií vycházejí z velké části z myšlenek humanismu, fenomenologie, existencialismu a pacifismu. Nová levice usiluje o vymanění se z konvenční společnosti, autonomie a seberealizaci člověka, dále upřednostňuje decentralizaci a participativní demokracii.

následnou konverzí k liberálním myšlenkám stojí Nozickovo studium na Princetonské univerzitě.

Na Princetonské univerzitě se při studiu setkal s názory významných obhájců kapitalismu, jako byli F. A. Hayek, Ludwig von Mises a Murray Rothbard. Zejména pod vlivem těchto myslitelů se formovaly Nozickovy libertariánsky orientované myšlenky, které prezentuje v *ASU*.⁷ Tou dobou se zároveň dostávala do popředí amerických univerzit analytická filosofie, jež vychází z logického pozitivismu a získala takového ohlasu, že se často označuje jako tzv. anglosaská filosofie. V této filosofii jde především o metodu zkoumání, která se vyznačuje důrazem na logiku, empirismus a přírodní vědy jako takové.⁸

Byl to především souhrn těchto vlivů analytické filosofie a setkání se spolužákem Brucem Goldbergem a ekonomem Murray Rothbardem, které mělo zásadní vliv na Nozickovo formulování pravicově zaměřeného libertarianismu. Jak Nozick v úvodu knihy *ASU* píše: „*Dlouhé hovory v průběhu šesti let s Murraym Rothbardem ve mně vyvolaly zájem o teorii individuálního anarchismu. Díky ještě starším debatám s Brucem Goldbergem jsem začal brát libertariánské názory dost vážně na to, abych se je pokusil vyvrátit, a tak se tomuto tématu dále věnoval. Výsledek má čtenář před sebou.*“⁹

Tyto diskuze a spolupráce daly vzniku úzce argumentované, zato velmi originální obhajobě těchto libertariánských myšlenek prezentovaných právě v *ASU*. V ní Nozick hájí liberální politické hodnoty, když obhajuje minimální stát a individuální lidská práva na život, svobodu, majetek a svobodné nakládání s ním. Naproti tomu se v této knize staví proti sociálnímu státu, který svou moc uplatňuje při redistribuci příjmů svých občanů, aby tímto způsobem dosáhl spravedlnosti ve společnosti.

Nicméně Nozick se věnoval politické filosofii prezentované v *ASU* pouze určitý čas svého akademického života a zřídka se k jejím tématům vracel. To je

⁷DUIGNAN, B., pozn. 3.

⁸PRESTON, A., *Analytic Philosophy: The Theory of Descriptions. The Internet Encyclopedia of Philosophy*. U.S.A: Valparaiso University. ISSN 2161-0002.

⁹NOZICK, R., *Anarchie, stát a utopie*. Přeložil Zuzana GABAJOVÁ. Praha: Academia, 2015. XXI. století. ISBN 978-80-200-2509-8, s. 17.

důvodem, proč zanechal kritiku svého díla nezodpovězenou.¹⁰ Během svého života se Nozick kromě politické filosofie zabýval rovněž dalšími filosofickými disciplínami, jako jsou například metafyzika, etika, gnozeologie (epistemologie), filosofie vědy a axiologie.

Mezi jeho nejvýznamnější díla, ve kterých se těmto disciplínám věnuje, patří *Filosofická vysvětlení (Philosophical Explanations, 1981)*. „*Existuje druhý způsob filosofie, ten, který se nezaměřuje na argumenty a důkazy: hledá vysvětlení. Rozličné filosofické pojmy by měly být vysvětleny; filozofická teorie je tu od toho, aby tyto pojmy vysvětlila a učinila je tak soudržnými a lépe uchopitelnými.*“¹¹

Nozick se v tomto díle snaží pomocí nápadité originality jemu vlastní navrhnout nový pohled na filosofii. V průběhu knihy odpovídá na otázky kladené takovými filozofy, jako byli Kierkegaard nebo Sartre. Kromě politické filozofie se Nozick v díle zaměřuje na etiku a epistemologii. Jako ústřední témata se v úvodu práce objevují otázky typu: *Má život smysl?, Existují objektivní etické pravdy?, Disponuje člověk svobodnou vůlí?, Co je podstatou naší identity?* a mnohé další.

Nozick v díle mimo jiné kritizuje dosavadní způsob, jakým filosofové své myšlenky čtenářům zprostředkovávali. V rámci tradiční filosofie šlo především o to posluchače zahltit argumentací a důkazy za účelem je přesvědčit o daném postoji, který byl konkrétnímu autorovi vlastní.

Dalšími významnými Nozickovými díly byly *The Examined Life* (1989), *The Nature of Rationality* (1993), *Socratic Puzzles* (1997) a další. Robert Nozick zemřel 23. ledna roku 2002 na karcinom žaludku, který mu byl diagnostikován již v roce 1994.¹²

¹⁰WOLFF, J., *Robert Nozick: property, justice, and the minimal state*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1991. ISBN 0-8047-1856-3, s. 2.

¹¹NOZICK, R., *Philosophical explanations*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University, 1996. ISBN 0-674-66479-5, s. 8.

¹²FESER, E., pozn. 5.

3. Nozickovo pojetí práv v ASU

„Jednotlivci mají svá práva a ostatní lidé nebo skupiny lidí nesmí dělat nic, co by tato práva porušovalo. Nezadatelnost a dalekosáhlost těchto práv vzbuzuje otázku, co všechno – pokud vůbec něco – smí stát a jeho úředníci dělat. Kolik prostoru individuální práva státu ponechávají?“¹³

Těmito slovy Robert Nozick uvádí knihu ASU a je zřejmé, že výchozím bodem pro formování jeho postojů ohledně uspořádání státu budou individuální práva jednotlivců, na která klade obrovský důraz. Právě individuální práva a nedotknutelnost jedince pro Nozicka představují klíčové aspekty pro hodnocení státní akce.

Abychom dostatečně porozuměli významnosti Nozickovy knihy, musíme znát hlavní témata, kterými se politická filosofie zabývá, a její přístupy k těmto tématům. Jednou velkou problematikou, jíž se politická filosofie věnuje, je vztah hodnot ke sféře politiky. Podrobně prozkoumává hodnoty jako je svoboda, rovnost, spravedlnost, štěstí, a zaměřit se na jejich vnitřní provázanost.¹⁴

Vyvstávají tak klíčové otázky pro politickou filosofii a ty zní: *Jsou tyto hodnoty vzájemně slučitelné nebo se naopak navzájem vylučují?, Lze dosáhnout jedné a zároveň i té další hodnoty?, Jak bychom měli jednat, pokud se nám konkrétní hodnota dostane do konfliktu s jinou hodnotou?* Právě těmto otázkám se Nozick věnuje ve své knize.

Například pro utilitarismus¹⁵ je ústřední hodnotou štěstí, což v praxi znamená, že tento směr upřednostňuje hodnotu štěstí před ostatními. Dále tu máme pluralismus hodnot, který může mít dva směry. Jeden z nich zastává například již zmíněný John Rawls. Podle něho by měla existovat pluralita hodnot, ale při střetu dvou z nich by měla být jedna upřednostněna před druhou. Druhý směr věří také v pluralitu hodnot, ale tvrdí, že při střetu dvou důležitých hodnot nelze jednu z nich vybrat a upřednostnit. Neexistuje tedy jednoznačná otázka, jak tento

¹³NOZICK, R., pozn. 9, s. 11.

¹⁴WOLFF, J., pozn. 10, s. 3.

¹⁵ Utilitarismus je filosofií morálky, která lidskou morálku zakládá na užítku a celkovém štěstí. Jejím zakladatelem je Jeremy Bentham. Jako správný postup v jakékoliv situaci hodnotí ten, který přinese maximální užitek a maximální štěstí všech zúčastněných. Největší slabinou utilitarismu je podle kritiků fakt, že dostatečně nerespektuje práva jednotlivců.

problém vyřešit.¹⁶

U Nozicka lze pozorovat, že zastává tzv. *single-value political philosophy*¹⁷, což znamená kladení většího důrazu na jednu vybranou hodnotu a její upřednostňování před ostatními. Možná bychom čekali, že pro Nozicka bude takovou hodnotou svoboda, kterou považují za klíčovou právě libertariisté. Nozick ale klade největší důraz na hodnotu absolutních vlastnických práv: přesněji práv na sebevlastnictví (self-ownership) a práv na vlastnictví majetku.

Pro Nozicka je stát z morálního hlediska ospravedlnitelný, pouze pokud respektuje tato absolutní vlastnická práva jednotlivých občanů. Nozick odsuzuje jakékoliv státní akce, kdy stát využívá svého donucovacího mechanismu a tímto způsobem omezuje nebo porušuje práva jednotlivců. Stát může například nutit některé občany pomáhat ostatním nebo vynucovat tzv. *paternalistické zákony*.¹⁸ Všechna tato opatření Nozick vnímá jako morálně nelegitimní jednání ze strany státu.

V této kapitole blíže představím Nozickovo pojetí práv a vysvětlím morální omezení, která z nich podle něho plynou. Právě morální části Nozickovy teorie, ovlivněné především Immanuelem Kantem, jsou nezbytným základem pro jeho pojetí minimálního státu. Je to z toho důvodu, že morální filosofie mimo jiné určuje omezení, v rámci kterých může být politická teorie formulována, a poskytuje principy, na nichž tato teorie vzniká.¹⁹

„Morální filosofie tvoří pozadí a hranice pro politickou filosofii. Co lidé mohou nebo nemohou udělat jeden druhému, omezuje to, co si mohou navzájem udělat skrze aparát státu, anebo udělat pro to aby takovýto aparát ustanovili. Morální omezení, která je možné takto hájit, jsou základním zdrojem legitimacy donucovací moci

¹⁶WOLFF, J., pozn. 10, s. 3.

¹⁷Tamtéž, s.3.

¹⁸SWIFT, A., pozn. 1, s. 154.

„Stát nejedná neutrálně vždy, když podporuje nebo se snaží omezit konkrétní způsoby života.“ Takovým příkladem jsou i tzv. *paternalistické zákony*. Jednat paternalisticky znamená doslova počínat si jako otec (lat. *pater*). Paternalismus vychází z myšlenky, že jedinci sami nedokáží poznat, co je pro ně dobré, proto je zapotřebí zásahu ze strany státu v podobě omezujících zákonů, které regulují chování občanů. Příkladem takových zákonů je povinnost poutání se za jízdy v automobilu nebo povinnost nosit ochrannou přilbu při jízdě na motocyklu.

¹⁹BADER, R., *Robert Nozick*. New York: Continuum International Pub. Group, c2010. ISBN 978-0-8264-2429-7, s. 14.

*státu. Toto utváří hlavní oblast státní aktivity, dokonce jedinou legitimní oblast*²⁰

Morální filosofie staví základní kameny, na nichž je politická filosofie vystavěna. Abychom dostatečně porozuměli Nozickově pojetí politické filosofie, musíme dostatečně chápat, z jakých morálních principů vychází především. Jako součást následujících podkapitol proto bude mimo jiné nastíněna Nozickova morální filosofie.

3.1. Sebevlastnictví

*„Všichni žijeme vlastními životy. Máme oddělené existence.“*²¹ To, že všichni máme separované životy a oddělené existence, Nozick bere velmi vážně, koneckonců od tohoto tvrzení odvíjí morální závěr. Je špatné, jak tvrdí, obětovat jednoho člověka kvůli druhému. Žádná osoba podle něho nesmí být využita jako zdroj pro jiného člověka.

Pokud bychom se například rozhodli, že se chceme obětovat pro dobro jiného, jedná se o naše zcela svobodné rozhodnutí, a tím pádem je podle Nozicka vše v pořádku. V opačném případě, kdy jsme nuceni utrpět nějakou újmu ve prospěch ostatních, se jedná o morálně nepřijatelné jednání, které porušuje naše práva na vlastnictví sebe sama.

Podle teorie sebevlastnictví má člověk sám právo rozhodovat o tom, co se stane s jeho životem, tělem a svobodou, protože nepatří nikomu jinému než jemu samotnému. Lidé pro Nozicka představují autonomní bytosti disponující základními lidskými právy. Každý člověk má proto silná práva na život, svobodu a absolutní vlastnická práva na sebe sama a majetek.

Myšlenka vlastnictví sebe sama je součástí argumentace většiny zastánců svobodné volby. Podle ní máme svobodu učinit se svým tělem, životem a celou svou osobou to, co sami uznáme za vhodné. Jedinou podmínkou je skutečnost, že musíme zároveň tato práva respektovat u ostatních a svým jednáním je neomezit nebo neporušit.²²

Mnoho lidí by tak souhlasilo s Nozickem, že právo na naše tělo je absolutní, podobně jako právo na život. Nozick uvádí myšlenkový experiment s darováním

²⁰NOZICK, R., pozn. 9, s. 23.

²¹WOLFF, J., pozn. 10, s. 7.

²²Tamtéž, s. 8.

zdravého oka nevidomým. Moderní medicína neshledává v transplantaci oka komplikaci a na světě se rodí spousta lidí se zrakovým postižením. Měla by transplantace očí podléhat redistribuci ze strany státu a být povinnou, aby každý člověk mohl vidět, čímž by se zlepšila celková životní úroveň i pro méně šťastné jedince? Taková představa nám jistě přijde děsivá. Nozick uznává, že svět by se sice stal lepším místem, ale to zdaleka neospravedlňuje tento typ redistribuce, protože takový zákon by ignoroval právo na vlastnictví sebe sama.

Zcela jiný rozměr by do příkladu vnesla role souhlasu. Nozickova základní myšlenka zní, že ostatní potřebují můj souhlas, pokud se na mně chtějí čehokoliv dopustit. Výjimkou je však potrestání a sebeobrana v případě, kdy poruším jejich práva já.²³ Věci, které mi druzí udělají bez mého souhlasu, jsou podle Nozicka nelegitimní a porušují má práva.

Pro Nozicka jsou naše práva za prvé nedotknutelná a za druhé přirozená. „Přirozená práva nejsou tvořena zákonem nebo smlouvou, ale existují nezávisle na lidském jednání“.²⁴ Zde je vhodné podotknout, že ačkoliv se Nozickovy argumenty ohledně práv opírají především o Lockovu teorii přirozených práv, v oblasti vlastnictví sebe sama se tyto dva myslitelé v jistém směru rozcházejí.

Ve své době nestavěl Locke argumenty na moderní politické filosofii a přirozená práva opodstatňuje biblickou autoritou, konkrétně Bohem.²⁵ V Lockově pojetí je vlastníkem člověka Bůh, protože on jej stvořil. Zatímco Nozickova představa sebevlastnictví by ve společnosti schvalovala například sebevraždu nebo otroctví, Lockova koncepce, ve které je člověk majetkem Boha, by tyto věci odmítala. Sám Nozick přiznává, že Lockovy teorie týkající se práv jsou pro něho nedostačující při tvorbě vlastní koncepce sebevlastnictví a práv jako bočních omezení.

Nozickovu myšlenku absolutních vlastnických práv na svůj život a svoje tělo konkrétněji rozebírá americký politický filosof a profesor Harvardovy University Michael Sandel ve své knize s názvem *Spravedlnost: Co je správné dělat*.²⁶ V knize aplikuje tyto libertariánské principy sebevlastnictví na tři kontroverzní

²³Tamtéž, s. 8.

²⁴WOLFF, J., pozn. 10, s. 24.

²⁵Tamtéž, s. 25.

²⁶SANDEL, M., *Spravedlnost: co je správné dělat*. Přeložil Tomáš CHUDÝ. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6, s. 79.

příklady. Právě Sandelovy argumenty uvedu v šesté kapitole své práce jako kritiku absolutních vlastnických práv na sebe sama.

3.2. Práva jako boční omezení

Individuální práva mají ústřední význam v Nozickově teorii a on sám k nim přistupuje jako k bočním omezením. Brát práva jako boční omezení znamená, že tato práva stanovují určité limity a hranice, v rámci kterých s námi může být ze strany ostatních lidí a státu jednáno.²⁷ Každý člověk disponuje souborem přirozených práv a boční omezení nám stanovují, v jakém rozmezí můžeme zacházet s lidmi, tak aby nedošlo k porušení jejich základních práv.

Důvod, proč pojímá práva zrovna jako boční omezení, vysvětluje v kontrastu s utilitaristickým pojetím práv. Pro lepší pochopení práv jako bočních omezení, tak jak je vidí Nozick, v této kapitole uvedu několik příkladů. Jak píše v kapitole o morálních omezeních a morálních cílech: „*Utilitarismus patřičně nebere v úvahu práva a jejich neporušování; místo toho jim ponechává odvozený status.*“²⁸ Tuto větu lze ilustrovat na uvedeném příkladu: Představme si rozběsněný dav, jenž svým vandalstvím, vypalováním a zabíjením porušuje práva občanů v daném městě. Důvodem je nepotrestání údajného pachatele zločinu, který je však nevinný. Měli bychom tohoto muže potrestat, třebaže víme o jeho nevinně? „*To lze ospravedlnit tím, že potrestání tohoto nevinného člověka pomůže zabránit ještě většímu porušování těchto práv ostatních, a tak povede k minimálnímu váženému skóre v porušování práv ve společnosti.*“²⁹

Utilitaristická logika by tedy raději odsoudila nevinného v zájmu „vyššího dobra“ společnosti. Nozick na rozdíl od utilitarismu rozlišuje mezi morálním omezením a morálním cílem. Morální omezení pro něho nejsou součástí morálních cílů, ale spíše stanovují limity toho, jak cílů může být dosaženo. „*Boční omezení vyjadřují nedotknutelnost druhých lidí.*“³⁰ Boční omezení nám tedy určují, jaké jednání je zakázané při dosahování našich cílů, ať už jsou jakékoliv.

Nozick nám chce říct, že o omezeních našeho jednání rozhodují práva ostatních

²⁷HUNT, L., *Anarchy, state, and utopia: an advanced guide*. Malden, MA: John Wiley & Sons, 2015. ISBN 978-0-470-67501-4, s. 12.

²⁸NOZICK, R., pozn. 9, s. 44.

²⁹Tamtéž, s. 44.

³⁰Tamtéž, s. 48.

lidí. Kdykoliv tedy dosahujeme našich individuálních cílů, musíme zároveň respektovat práva ostatních. Jinými slovy, pokud mým cílem bude například zabodnout někomu nůž do zad, jednám protiprávně, jelikož právo na život tohoto člověka mě v takovém jednání omezuje.

Oproti tomu utilitaristický princip má za cíl minimalizovat porušování těchto práv. V praxi nám tedy dovoluje porušovat práva jednotlivců za účelem zmenšení celkového porušování práv ve společnosti. V následujících řádcích upřesním, co je tím důvodem, proč Nozick odmítá utilitarismus, a jaké argumenty pro to uvádí.

Představme si jako cíl celkové společenské blaho. Ve svém životě se přeci běžně vystavujeme nepříjemnostem například u zubaře, kdy naším cílem je mít zdravé zuby. Měli by se určití jedinci vystavit nepříjemnosti i pro větší společenské blaho? Je správné napadnout něčí nedotknutelnost za tímto účelem? Nozick má na tyto otázky jasnou odpověď. *„Žádná společenská entita se statky, která by podstupovala nějakou oběť pro své vlastní dobro, neexistuje. Existují pouze jednotliví lidé, různí jednotliví lidé, se svými vlastními individuálními životy. Využití jednoho z těchto lidí v zájmu jiných znamená využít jeho a přinést prospěch jiným. Nic víc. Stane se to, že je mu něco uděláno v zájmu ostatních. Řeči o celkovém společenském blahu jsou jenom zástěrka.“*³¹

V tomto směru se Nozick vymezuje vůči *utilitarismu*. Utilitarismus je teorií, která má jasně danou strukturu dosahování cílů. Tím hlavním cílem je maximalizace užitku, ať se tím míní cokoli, v tom smyslu, že při jejich dosahování mohou být porušena i něčí práva. Nozick nezastává morální teorie, které mají takto dané cíle, protože tyto teorie umožňují v zájmu dosažení cíle zacházet s lidmi pouze jako s prostředky. Utilitarismus tedy povoluje, a navíc i vyžaduje takovéto zacházení s lidmi.

Nozick tvrdí, že *„Jednotlivci jsou cíle a nikoliv prostředky; nemohou být proto bez svého souhlasu obětováni nebo využiti pro dosažení jiných cílů“*.³² Zde vidíme, jak Nozickova teorie bočních omezení odráží základní morální princip jednoho významného myslitele, a tím je Immanuel Kant. Po vzoru Kantova *kategorického*

³¹Tamtéž, s. 48.

³²Tamtéž, s. 46.

*imperativu*³³ Nozick vypracovává svou teorii bočních omezení jednání. Podle principů kategorického imperativu jsou jednotlivci cíli sami o sobě a ne pouhými prostředky k dosahování cílů někoho jiného. Z toho vyplývá, že je nemorální, pokud jsme někým využiti jako prostředek k dosažení jeho cíle bez našeho souhlasu.

Představme si situaci, kdy teroristé požadují vydání soudkyně za podmínky, že pokud jim nebude vydána, zabijí tisíce nevinných lidí. V zájmu „vyššího dobra“, tedy zachránění tisíce životů, by utilitarismus rozhodl v prospěch teroristů a soudkyni vydal. Nozick na to odpovídá několika argumenty.

Boční omezení nám takové jednání nedovolují, protože bychom tím soudkyni porušili její právo na život a vystavili ho nebezpečí. Tak by bylo porušeno nejen absolutní vlastnictví sebe sama, ale zároveň bychom soudkyni použili jako prostředek k dosažení již zmíněného „vyššího dobra“. Pro Nozicka by jediné správné řešení bylo odmítnout požadavek teroristů, ať už z toho plynou jakékoliv důsledky.

Práva podle něho utváří ochranou sféru nad jednotlivci a zaručují to, že jsou jednotlivci nedotknutelní, a tudíž nemohou být obětováni ani pro „vyšší dobro“. Pouze pokud nahlížíme na práva jako na boční omezení, získáme morální teorii, která nám ukládá absolutní zákaz zacházení s lidmi jako s pouhými prostředky k dosažení cíle.³⁴

Obhajobou práv jako bočních omezení je pro Nozicka pojetí smysluplného života. Každá lidská činnost je cílevědomá a boční omezení reflektují fakt, že musíme respektovat odlišné cíle různých lidí. Každý člověk chce žít život, který jemu samotnému vyhovuje, a chce sledovat cíle, které si sám určí. Mezi důležité vlastnosti lidských bytostí patří schopnost formulovat svůj život podle plánu, jenž si sami vytvoří, jedině tak mohou dávat svému životu smysl.³⁵

Nozick dále spojuje příklad s teroristy a soudkyní s principem tzv. „*dirty hands*“,

³³KANT, I., *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0152-5, str. 91.

Nozick při tvorbě teorie práv vychází především z druhé formulace Kantova kategorického imperativu, který zní následovně: „*Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“

³⁴WOLFF, J., pozn. 10, s. 18.

³⁵BADER, R., pozn. 19, s. 23.

tedy „špinavých rukou“.³⁶ V prvním případě, kdy předáme soudkyni teroristům, jako by to udělali například utilitaristé, tak jsme to přímo my, kdo poruší její práva. Tím, kdo bude mít „špinavé ruce“, budeme my, protože my jsme tak rozhodli. V druhém případě, pokud soudkyni nevydáme a teroristé následně zabijí nevinné lidi, tak budeme mít my osobně „čisté ruce“. Ti, kteří poruší něčí práva, budou teroristé, a ne my. Z toho plyne, že pro Nozicka je podstatná morálnost našeho jednání v daný okamžik, a to bez ohledu na následky do budoucna. Je důležité mít „čisté ruce“ v ten daný okamžik, i když v budoucnu mohou být ještě více „špinavé“.

3.3. Negativní práva

V předchozích řádcích jsme si uvedli základní charakteristiky Nozickova pojetí individuálních práv. Už víme, že tato práva jsou především nedotknutelná a přirozená. Dále na práva nahlížíme jako na boční omezení, což je další klíčovou vlastností pro Nozickovo pojetí práv. Právě tento pohled úzce souvisí s jejich následující podstatnou charakteristikou, a tou je jejich negativní vymezení.

Práva se dají rozdělit na negativně a pozitivně vymezená. „*Negativní práva vymezují sféru neomezovaného jednání a omezují tudíž sféru, do které může stát zasahovat.*“³⁷ Jinými slovy tato práva brání nejen státu, ale i občanům vměšovat se do jednání jednotlivce. Disponovat negativním právem na život znamená, že ostatní nemají nárok mi život brát nebo mě na něm ohrožovat, mají zkrátka povinnost zdržet se jednání, které by vystavilo můj život v nebezpečí. Oproti tomu pozitivní práva nárokují držitele na poskytnutí nějakého zboží nebo služby. Pokud disponuji pozitivním právem na život, tak mají ostatní lidé nebo stát povinnost mi poskytnout zdroje pro přežití.

Pro lepší pochopení myšlenek ohledně práv Nozick tento rozdíl vysvětluje na následujícím příkladu: Představme si chudého člověka bez domova a peněz, strádajícího hladem, který téměř umírá. Je ospravedlnitelné, když pro záchranu jeho života vezmu jídlo člověku, jenž ho má dostatek?

Z pozice zastánců pozitivních práv je spravedlivé jídlo chudému dát. Pokud mám pozitivní právo na život a umírám hlady, tak mají ostatní lidé povinnost mi jídlo

³⁶WOLFF, J., pozn. 10, s. 21.

³⁷HEYWOOD, A., pozn. 6, s. 372.

poskytnout, protože bez něho je můj život v ohrožení. Věnování jídla strádajícímu tedy splňuje tuto naši povinnost vůči němu.

Z pohledu negativně vymezených práv by vše bylo jinak. Mít negativní právo na život, jak už bylo zmíněno, znamená, že ostatní lidé mi toto právo nesmí porušovat a zasahovat do něho za účelem mě zabít. V případě strádajícího muže mu může být dáno jídlo pouze za předpokladu dobročinnosti z naší strany.

Hlavním Nozickovým argumentem proti pozitivním právům je jejich nekonzistentnost, mohou se totiž vzájemně vylučovat. Pokud bychom se v konkrétní situaci řídili pozitivními právy, došlo by ke střetu dvou práv.³⁸ Muž trpí hladu a my máme nadbytek jídla. Pokud disponuje pozitivním právem na život, je ospravedlnitelné, když nás o naše jídlo například okrade. My na druhou stranu disponujeme negativním právem na vlastnictví, které zakazuje ostatním lidem mi do něho jakkoliv zasahovat bez mého souhlasu. Z konfliktu je jasné, že jedno z těchto práv musí jít logicky stranou.

³⁸WOLFF, J., pozn. 10, s. 19.

4. Teorie minimálního státu

*„Základní otázka politické filosofie, ta, která předchází všem otázkám týkajícím se organizace státu, zní, jestli bychom vůbec nějaký stát mít měli. Proč nemít anarchii?“*³⁹ Nozick dále tvrdí, že odpověď na tuto primární otázku politické filosofie lze najít pomocí zkoumání „přirozeného stavu“.⁴⁰ Legitimitu státu bychom podle Nozicka neměli brát jako samozřejmost, což je důvodem, proč se první kapitola ASU zabývá ospravedlněním a obhájením státu před anarchií.

Zastánci anarchie tvrdí, že stát je morálně nelegitimní, jelikož utlačuje lidskou svobodu a porušuje práva jednotlivců. Toto tvrzení se snaží Nozick vyvrátit a ukázat, že stát může vzniknout i legitimní cestou a bez toho, aniž by porušoval něčí práva. Pro obhajobu státu tedy musíme dokázat jeho morální legitimitu a prospěšnost. V Nozickově pojetí je takto legitimní a prospěšný pouze minimální stát, přičemž argumentuje takto:

*„Dobrali jsme se zejména k tomu, že minimální stát, omezený na základní funkce ochrany proti síle, krádežím, podvodům, vynucování smluv a podobně, má své opodstatnění; že jakýkoli rozsáhlejší stát porušuje právo lidí nenechat se nutit do určitých věcí, a je tedy neoprávněný; a že minimální stát je nejen podnětný, ale také správný. Za povšimnutí stojí zejména dva důsledky: jednak stát nesmí využívat svého donucovacího mechanismu k tomu, aby nutil některé občany pomáhat ostatním, a jednak nesmí zakazovat činnosti, které lidé dělají pro své vlastní dobro nebo ochranu.“*⁴¹

Jako silný zastánce individuálních práv se Nozick snaží dokázat anarchistům, že by stát z přirozeného stavu vzešel tak jako tak. Jeho vznik by byl nezamýšleným důsledkem jednání lidí v přirozeném stavu, a navíc by tento proces neomezoval ani neporušoval ničí práva. V ASU nám postupně ilustruje, jak by vznik takového státu mohl vypadat a jeho přirozený vývoj připodobňuje k teorii vzniku trhu

³⁹NOZICK, R., pozn. 9, s. 21.

⁴⁰Přirozený stav je termín zavedený filosofy 17. století, jako byli Thomas Hobbes a John Locke. Termín označuje uspořádání společnosti před ustavením vlády, které se vyznačuje neomezenou svobodou jednotlivců. V tomto stavu neexistuje politická moc a zákony, kterými by se lidé řídili, proto se vykonavatelé zákonů stávají samotní lidé. Z důvodů lidské hamižnosti, sobeckosti a touhy po moci by v tomto stavu probíhaly časté občanské války všech proti všem a lidé by žili v neustálém strachu o svůj život a majetek.

⁴¹NOZICK, R., pozn. 9, s. 11.

pomocí *neviditelné ruky*.⁴² Z výchozího bodu, kterým pro něho je přirozený stav, se Nozick postupně dopracovává přes ochranná sdružení, dominantní ochranná sdružení a ultraminimální stát až ke koncepci minimálního státu, jako jediné legitimní formě státního zřízení.

Po ilustraci toho, jak může vzniknout legitimní stát, který neporušuje ničí práva, se Nozick pouští do obhajoby této podoby státu před jeho jakkoliv rozsáhlejší formou. Jakákoliv rozsáhlejší forma státu podle něho vyžaduje distributivní spravedlnost, a tu Nozick odmítá. Tento stát tedy nedohlíží pouze na ochranu života, vlastnictví a svobody, ale zajišťuje i „spravedlivou“ redistribuci zdrojů.

Redistribuce zdrojů spočívá v tom, že vyrovnává nerovnosti ve společnosti, kdy různým lidem poskytuje různé množství zdrojů, které potřebují. Nozick klasickým teoriím distributivní spravedlnosti vytýká skutečnost, že jsou orientované převážně na příjemce, ale zcela opomíjí dávající, a tudíž porušují jejich absolutní vlastnická práva.⁴³ V této kapitole budou představeny hlavní Nozickovy myšlenky a argumenty týkající se teorie minimálního státu.

4.1. Argumenty proti anarchismu a teorie přirozeného stavu

*„Pokud by stát neexistoval, museli bychom si ho vymyslet? Potřebovali bychom ho a museli bychom ho vynalézt?“*⁴⁴ Politická filosofie řeší především otázky týkající se organizace státu. Existuje zde ale již zmíněná otázka, která těmto předchází, a tou je, zda bychom vůbec nějaký stát mít měli, či proč naopak nemít anarchii? U této primární otázky začíná politická filosofie a někdo by mohl namítat, že u ní může zároveň i skončit.

⁴²Teorii neviditelné ruky trhu zavedl skotský ekonom Adam Smith. Podle Smitha princip neviditelné ruky funguje tak, že jedinci podporují blaho celé společnosti, i když sledují pouze své vlastní cíle. Každý jedinec, který na svobodném trhu sleduje pouze svůj zájem a jedná čistě ze sobeckých důvodů, zároveň nevědomky přináší prospěch celé společnosti. Smith ilustruje tento princip takto: *„Když se jedinec ze všech sil snaží použít svůj kapitál na podporu domácího průmyslu tak, aby výroba měla co největší hodnotu, pak nutně usiluje o to, aby roční příjmy společnosti byly co nejvyšší. Ovšemže většinou není jeho úmyslem podporovat veřejný zájem a ani neví, nakolik jej podporuje... myslí jen na svůj zisk a v tom, jako v mnohém jiném, jej vede neviditelná ruka, aby podporoval cíl, který neměl vůbec v úmyslu.“*

JOHANISOVÁ, N., *Ekologická ekonomie: vybrané kapitoly*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN isbn9788021071162, str. 88.

⁴³NOZICK, R., pozn. 9, s. 179.

⁴⁴Tamtéž, s. 21.

Jak Nozick uvádí v poděkování⁴⁵, své myšlenky ohledně minimálního státu staví na teorii individuálního anarchismu⁴⁶, do které ho zasvětil již zmíněný Murray N. Rothbard. Individuální anarchisté preferují bezstátní společnost, v níž jednotlivci uzavírají dobrovolnou smlouvu, v rámci které svobodně jednají bez jakéhokoliv donucování ze strany autority. Má-li stát vykonávat své funkce a udržet si svůj monopol na moc, poté zjevně musí v určitých oblastech porušovat individuální práva svých občanů, a tím pádem jednat nelegitimně a nemorálně. Americký anarchoindividualista Benjamin Tucker se k tématu vyjadřuje takto: „*Pokud jednatlivec má práva vládnout nad sebou samým, poté všechno vnější vládnutí je tyranie.*“⁴⁷

Podle Nozickova názoru bychom neměli brát legitimitnost státu jako samozřejmost. Z tohoto důvodu přistupuje k anarchistickým teoriím vážně a snaží se je uvést na pravou míru. Nozick tak namítá, že stát by z anarchie vzešel tak jako tak. Vznik takového státu z původního stavu, jak ho vidí John Locke, by navíc představoval nezamýšlený, a tedy spontánní, proces, kdy nedochází k žádnému porušování individuálních práv. Proti takto vzniklému státu nelze z pohledu anarchismu nic namítat, jelikož je výsledkem samovolné činnosti jedinců v přirozeném stavu.

Přirozený stav v Nozickově podání představuje stav bez státu, ve kterém jsou obecně dodržovány morální zásady, i když ne všichni lidé se chovají tak, jak by měli. „*Tato situace přirozeného stavu (myšleno Lockův přirozený stav) je tou nejlepší anarchistickou situací, v jakou bychom mohli rozumně doufat. Prozkoumání její podstaty a nedostatků je tedy klíčové pro rozhodnutí, jestli by měl stát existovat spíše než anarchie.*“⁴⁸ Obhajoba Nozickova minimálního státu je explanační teorií a jako taková má vysvětlovací účel. I když ve skutečnosti státy vznikly jinak, výklad prostřednictvím Lockova přirozeného stavu má silný vysvětlující efekt a Nozick si to plně uvědomuje, proto začíná právě u něho.

⁴⁵ Tamtéž, s. 17.

⁴⁶ Ekonom Murray N. Rothbard rozpracovával teorii individuálního anarchismu a přišel s pojetím prokapitalistického anarchismu. Anarchokapitalismus, jak ho sám nazývá, spojuje laissez-faire (volný trh) s právem úplného sebevlastnictví a razantně odmítá jakékoli státní zásahy do těchto sfér.

ANDREW, F., Anarchism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University: Edward N. Zalta, 2017, Winter 2017.

⁴⁷ WOLFF, J., pozn. 10, s. 6.

⁴⁸ NOZICK, R., pozn. 9, s. 23.

V mezích přirozeného zákona mají jedinci v Lockově stavu svobodu řídit sami svá jednání a nakládat se svým majetkem tak, jak uznají za vhodné. Tento přirozený zákon zakazuje lidem poškozovat druhé na životě, svobodě, zdraví a majetku. Najdou se ovšem jedinci, kteří tento zákon porušují, a napadají ostatní. Podle přirozeného zákona má každý člověk právo na to potrestat takového pachatele trestem, jenž je odpovídající jeho provinění. Z Lockova pohledu zde nastávají tři hlavní problémy:

- 1) *„Každý občan může práva interpretovat odlišně, tím vznikají první neshody.*
- 2) *Neexistuje zde žádná třetí strana, která by nezájatě rozhodla, kdo je v právu. Lidé jsou tak svými vlastními soudci a musí rozhodnout, na čí straně byla chyba a jaký trest je odpovídající.*
- 3) *Tím pádem je každý člověk soudcem svého vlastního případu. Z toho plyne, že v jednom případě máme dva soudce, z nichž se každý samozřejmě přiklání ve vlastní prospěch.*⁴⁹

Lockův závěr tedy zní, že lidé v přirozeném stavu postrádají instituce, které by nestranně soudily a chránily právo. Vytvoření státu se tak ukazuje být výhodnější pro ochranu našich práv a životů.

Poznámka: V tomto pojetí je stát utvořen pouze za účelem ochrany přirozených práv, nedisponuje však žádným oprávněním do nich zasahovat. Každý, kdo v takovém státu žije a využívá jeho benefity v podobě ochrany práv, tím dává nevýslovný souhlas a zároveň se zavazuje k poslušnosti vlády. Striktní zastánce sebevlastnictví by však argument nevýslovného souhlasu o morálním ospravedlnění státu zcela nepřesvědčil. Někteří chudí lidé například neumí řeč, ani nemají dostatek financí na to stát opustit, i když s ním nesouhlasí.⁵⁰

4.2. Vysvětlení pomocí neviditelné ruky

Jak už bylo řečeno, Lockovy argumenty *tichého souhlasu* nejsou pro striktní zastánce sebevlastnictví, jakým Nozick bezesporu je, dostatečným ospravedlněním státu. Nozick souhlasí se zmíněnými závažnými problémy přirozeného stavu, z jeho pohledu však Locke zavrhl anarchii příliš jednoduše.

⁴⁹WOLFF, J., pozn. 10, s. 39.

⁵⁰Tamtéž, s. 41.

Proto ze všeho nejdříve navrhuje prozkoumat, zda přirozený stav nemá vlastní prostředky na vyrovnání se s těmito problémy. Pokud chce Nozick ospravedlnit stát a vyvrátit tím anarchii, nemůže v tomto ohledu vycházet z Locka, ale musí přijít s vlastním způsobem, jak existenci státu obhájit. Tento způsob Nozick našel ve vysvětlení pomocí neviditelné ruky. Inspiroval se tak skotským ekonomem Adamem Smithem a jeho koncepcí neviditelné ruky trhu.

Vysvětlení pomocí neviditelné ruky skvěle zapadá do Nozickovy explanační teorie o vzniku minimálního státu, jelikož se jedná o fundamentální potencionální vysvětlení.⁵¹ *„Tato teorie ukazuje, jak nějaký celkový model nebo plán, který působí dojem, že vznikl jako výsledek úspěšného pokusu jedince nebo skupiny tento model zrealizovat, byl ve skutečnosti vytvořen a udržován procesem, který o dosažení celkového modelu nebo plánu rozhodně „neusiloval“.“*⁵²

Nozickův minimální stát bude tedy výsledkem nezamýšleného a spontánního jednání lidí v přirozeném stavu. Takový vznik neporuší ničí individuální práva a je tedy morálně ospravedlnitelný. To, jak se podle Nozicka mimoděk dopracujeme zpátky ke státu, bude obsahem následujících podkapitol.

4.3. Ochranná sdružení a dominantní ochranné agentury

Jak už víme, přirozený stav dává jedincům prostor na prosazování svých práv, je tak povoleno bránit se před případnými agresory, vymáhat odškodnění a trestat viníky. Důvodem, proč Locke vidí občanskou společnost jako žádoucí, je skutečnost, že v přirozeném stavu jednotlivci často postrádají moc účinně prosazovat svá práva, ať už z jakýchkoliv důvodů. To samé si uvědomuje i Nozick, ale na rozdíl od Locka vidí řešení ve vytvoření ochranných sdružení.

Pokud se některý jedinec ocitne v nesnázích, může ostatní požádat o pomoc. *„Ostatní mu mohou pomoci odehnat útočníka nebo dopadnout agresora, protože*

⁵¹Pro Nozicka je nejvhodnějším způsobem jak pochopit politickou sféru tzv. fundamentální potencionální vysvětlení. Pomocí tohoto způsobu je konkrétní politický jev kompletně vysvětlen mimopolitickými termíny. Tento přístup nám slibuje plné pochopení celé oblasti politiky a Nozick ho uvádí takto: *„Při fundamentálním vysvětlení politična termíny nepolitična je možné začít buď u nepolitičné situace a ukázat, jak a proč z ní později vzejde situace politická, anebo u politické situace, kterou popíšeme nepolitičky... Čím bude východisko fundamentálnější (čím více se zaměří na základní, důležité a nevyhnutelné rysy lidské situace) a čím dále bude od svého výsledku (čím méně politicky nebo státně bude vypadat), tím lépe.“*

NOZICK, R., pozn. 9, s. 24.

⁵²NOZICK, R., pozn. 9, s. 35.

*jsou společensky angažovaní, protože jsou jeho přátelé, protože jim v minulosti také pomohl, protože by od něj mohli potřebovat pomoc v budoucnu, anebo výměnou za něco jiného.*⁵³ Z těchto důvodů lidé mohou začít utvářet sdružení na vzájemnou ochranu, ve kterých si budou navzájem nápomocní.

Nozick však i v tomto uspořádání spatřuje nejméně čtyři praktické problémy, jaké by členům takových sdružení začaly být brzy zřejmé. První nedostatek vidí v neustálé potřebě být za všech okolností k dispozici pro pomoc ostatním členům sdružení. Za druhé, kterýkoliv člen sdružení má nárok povolát ostatní členy na pomoc. Tento nárok se vztahuje i na „hašteřivé nebo paranoidní“ členy, kterými se sdružení bude muset zabývat.⁵⁴

Třetí záležitostí, jejíž těžkosti budou muset členové sdružení řešit, je vyjasnění si postupů, kterými se řídit v případě konfliktu mezi vlastními členy. Takové sdružení může zavést například politiku nezasahování, riskuje tím však vytvoření několika podskupin a hrozil by i případný rozpad celého sdružení. Podle Nozicka je tedy nepravděpodobné, že by sdružení politiku nevměšování začaly praktikovat. Čtvrtým zásadním problémem se ukazuje být situace, kdy se člen konkrétního sdružení dostane do konfliktu s nečlenem.

První problém může být snadno vyřešen pomocí volného trhu. *„Nepříjemnost toho, že jako členové sdružení musíme být neustále v pohotovosti, dává podnikatelům důvod nabízet za poplatek členství v takových sdružení, kde za nás tyto funkce vykonají placení odborníci.*⁵⁵ Od ochranných sdružení jsme se tedy dopracovali k ochranným agenturám, které najímají a platí specializované lidi, aby obhajovali práva jejich klientů. Třetí problém ohledně konfliktu mezi samotnými klienty jedné agentury nabízí přirozené řešení. Vlastní soutěživost jednotlivých agentur je povede k tomu utvořit právě ta řešení, která jejich klienti budou preferovat nejvíce.

Možných přístupů k řešení sporů se nabízí celá řada, jedním takovým může být například politika nevměšování se, ta se však ukázala být ne příliš vhodnou volbou. Jako nejpravděpodobnější přístup se jeví ten, jenž rozhoduje konflikty na

⁵³Tamtéž, s. 29.

⁵⁴HUNT, L., pozn. 27, s. 73.

⁵⁵Tamtéž, s. 73.

základě již zavedených postupů. Většina lidí by preferovala právě tento, jelikož ukáže, kdo ze znesvářených klientů je v právu.

Právě soutěživost agentur o členy má spojitost s druhým uvedeným problémem. Pod nátlakem boje o klienty agentury nebudou marnit svůj čas a zdroje na všechny pochybné stížnosti. Čtvrtý a zároveň poslední problém Nozick v podstatě řeší podobně jako ten třetí. Pokud se klient sdružení dostane do konfliktu s nečlenem, měla by agentura být také schopná na základě zavedených postupů rozsoudit, kdo z nich je v právu.

Vzniklo nám tu tedy několik agentur v jedné geografické oblasti. V případě, kdy se různé agentury shodnou při vyhodnocení konfliktu, vše proběhne bezproblémově. Výrazné potíže nastanou, pokud se agentury neshodnou. Jedna agentura tak může chránit svého klienta, zatímco druhá agentura ho bude chtít potrestat a bude po něm požadovat například odškodnění.⁵⁶

Podle Nozicka je nejpravděpodobnější možnost, jak se tento konflikt bude dál vyvíjet, následující: „*V takových případech se proti sobě postaví síly těchto dvou agentur. Jedna z nich v takové bitvě pokaždé zvítězí. Vzhledem k tomu, že klienti agentury, která prohrála, budou špatně chráněni v konfliktech s klienty vítězné agentury, opustí svou agenturu a budou spolupracovat s vítězem.*“⁵⁷ Za nějaký čas zůstane pouze jedna dominantní agentura. Důvodem k tomu je skutečnost, že lidé z racionálního hlediska budou chtít být klienty té největší a nejsilnější agentury, která ochrání jejich práva.

4.4. Minimální a ultraminimální stát

„*Z anarchie tak pod vlivem spontánních uskupení, sdružení vzájemné ochrany, dělby práce, tržních tlaků, úspor z rozsahu a racionálních soukromých zájmů vzniká cosi, co velmi blízce připomíná minimální stát nebo skupinu geograficky jasně vymezených minimálních států.*“⁵⁸ Vystává zde otázka, zda je dominantní ochranná agentura minimálním státem v pravém slova smyslu. Nozick uvádí dva zásadní body, které jsou nezbytné pro vytvoření státu a ve kterých dominantní ochranná agentura selhává:

⁵⁶NOZICK, R., pozn. 9, s. 32.

⁵⁷Tamtéž, s. 32.

⁵⁸Tamtéž, s. 33.

1) Stát jako takový musí disponovat monopolem na moc, pouze on jediný může vynucovat práva. To dominantní ochranná agentura nesplňuje, jelikož stále existují jedinci, kteří nejsou jejími členy, a mají tak nárok na to sami vymáhat svá práva.

2) Stát poskytuje ochranu všem lidem na jeho území. Ani tento bod tak dominantní ochranná agentura nesplňuje, protože poskytuje ochranu pouze svým klientům, kteří za ni platí.⁵⁹

V tomto kontextu přicházejí anarchisté s argumentem proti dominantní ochranné agentuře. Pokud chce tato agentura získat monopol na moc, musí tuto moc nejdříve upřít i nezávislým lidem, tedy těm, kteří nejsou jejími klienty. V očích anarchistů je však nelegitimní, aby agentura zakázala nezávislým lidem vymáhat po ostatních svá práva.

Na tuto kritiku má Nozick jasnou odpověď. Podle něho dominantní ochranná agentura může zakázat těmto nezávislým jedincům vymáhat svá práva nad jejími klienty a jako důvod udává skutečnost, že soukromé vymáhání práv je riskantní. Agentura se vůči svým klientům totiž zavázala povinností hájit jejich procesní práva, tím pádem se musí vždy ujistit, zda jsou její klienti pokaždé souzeni podle spravedlivých a věrohodných soudních procesů. Pokud necháme nezávislé jedince, aby sami vymáhali svá práva, vystavujeme se tím risku a nejistotě.

Ochrana procesního práva přímo vyžaduje zákaz samostatného vymáhání práv. Při takovém vymáhání totiž hrozí například nadměrný trest, který není odpovídající prohřešku viníka, nebo může dojít i k obvinění nesprávného člověka atd. Dominantní ochranná agentura může jako jediná použít toto právo a tak získat monopol na moc. Tuto formu Nozick v *ASU* popisuje jako tzv. *ultraminimální stát* a definuje ho následovně: „*Ultraminimální stát si drží monopol nad veškerým používáním síly s výjimkou nutné sebeobrany, a tak vylučuje soukromou (nebo uskutečněnou skrze agenturu) odplatu za škodu a vymáhání odškodného; poskytuje však ochranu a vymáhací služby pouze těm, kdo si za ochranu a vymáhání zaplatí.*“⁶⁰ První bod pro vytvoření minimálního státu je tedy splněn a nyní pozornost zaměříme na druhý problém.

⁵⁹BADER, R., pozn.19, s. 31.

⁶⁰NOZICK, R., pozn. 9, s. 42.

Dalším nezbytným bodem pro vytvoření minimálního státu z dominantní ochranné agentury je poskytnutí ochrany všem lidem na daném území. Dominantní ochranná agentura však poskytuje ochranu pouze těm, kdo si za ní platí. *„Nikdo neplatí za ochranu jiných, leda by to dělal vědomě; nikdo není povinen kupovat nebo přispívat ke kupování ochrany pro jiné. S ochranou a vymáháním práv lidí je nakládáno jako se statky, které mají být poskytovány trhem, stejně jako jiné statky typu potravin a ošacení.“*⁶¹

Existují tak jedinci, kteří trvají na samostatném prosazování a hájení svých práv. Jak už bylo vysvětleno, agentura má právo odepřít nezávislým jedincům, tedy těm, kteří nejsou jejími klienty, nárok vymáhat samostatně práva na svých klientech. Újmu musí však agentura nějakým způsobem kompenzovat.

Pro agenturu je nejnadhnější možnou náhradou poskytnutí ochrany i pro tyto jedince. Agentura tak těmto lidem ochrání jejich práva za peníze svých klientů, kteří si u ní za ochranu platí. Někteří kritici mohou namítat, že stát nabízející tímto způsobem ochranu, je jednoznačně redistributivní. V klasickém pojetí liberalismu je takovýto minimální stát, někdy označovaný jako *stát jako noční hlídač*, opravdu redistributivní v tom slova smyslu, že v něm někteří občané platí více, aby mohli být chráněni i ostatní.

Nozick těmto argumentům oponuje, protože podle něho se termín „redistributivní“ týká spíše důvodů takového uspořádání, nežli uspořádání samotného. *„Jestli instituci, která někomu bere peníze a dává je někomu jinému, označíme za redistributivní, bude záležet na tom, proč si to myslíme. Vrácení ukradených peněz nebo odškodnění za porušení práv nejsou redistributivní důvody.“*⁶²

Nozick jeho minimální stát tedy nepovažuje za redistributivní. Skutečnost, že agentura vezme peníze svým klientům a použije je na zaplacení ochrany „neklientů“, není princip redistribuce v pravém slova smyslu, ale spíše princip kompenzace. Tímto byly prvotní dva nedostatky dominantní ochranné agentury splněny a vznikl minimální stát založený na principu kompenzace a disponující monopolem na moc.

⁶¹Tamtéž, s. 40.

⁶²Tamtéž, s. 43.

Nozick nám tedy objasnil, jak lze dosáhnout vzniku legitimního státu, který nebude porušovat práva jednotlivců. Žádný jiný stát než tento minimální není v jeho očích ospravedlnitelný. Jakkoliv rozsáhlejší forma státu by nutně musela vyžadovat redistributivní spravedlnost. Takový stát by totiž dělal více než jen chránil životy, svobodu, zdraví a vlastnictví, ale také by musel zajišťovat spravedlivou redistribuci zdrojů. Nikdo však nemá právo redistribuovat zdroje a dávat tak různým lidem různé porce zdrojů, které zrovna potřebují.⁶³

Zdroje by podle Nozicka měly být rozdělovány mezi jednotlivce pomocí dobrovolné směny, a ne pomocí nějakého centrálního mechanismu.

⁶³BADER, R., pozn. 19, s. 36.

5. Distributivní spravedlnost

V této kapitole se zaměříme na Nozickovo pojetí distributivní spravedlnosti. Toto pojetí úzce souvisí s jeho teorií minimálního státu, který, jak už víme, omezuje svou moc na ochranu života, zdraví, svobody a vlastnictví svých občanů. Pouze uvedené základní funkce státu jsou pro Nozicka legitimní a cokoliv navíc je už za hranicemi jeho kompetencí. Jakkoliv rozsáhlejší forma státu vyžaduje redistributivní spravedlnost, a tudíž přiděluje různým lidem různé porce zdrojů, které zrovna potřebují.

Stát by však neměl přerozdělovat majetek svých občanů ve jménu spravedlnosti, protože majetek jako takový by měl být přerozdělován pomocí dobrovolné směny mezi jednotlivci. Nozick v tomto kontextu argumentuje proti takové redistribuci slovy: *„Neexistuje žádná centrální distribuce, žádný člověk nebo skupina s oprávněním ovládat všechny zdroje a rozhodovat o tom, jak budou rozděleny. To, co každý člověk dostane, dostane od ostatních výměnou za něco jiného anebo jako dar. Ve svobodné společnosti ovládají různí lidé různé zdroje a nové vlastnictví vzchází z dobrovolných výměn a jednání lidí.“*⁶⁴

Ještě než se blíže dostaneme k Nozickově teorii spravedlnosti, která je zaměřena především na distribuci majetku, je vhodné si krátce uvést i další pohledy na spravedlnost. Existují různé teorie spravedlnosti a všechny se mimo jiné zabývají právě problémem redistribuce, tedy spravedlivého přerozdělování zdrojů ve společnosti.

Například rakouský ekonom a filosof Friedrich von Hayek byl kritikem sociální spravedlnosti a ve svých dílech ji označoval jako „fatu morganu“ neboli „záměnu kategorií“⁶⁵. Spravedlnost chápal jako atribut činu přisuzovaný aktérovi: *„Rozdělování prostředků, které je výsledkem vzájemné součinnosti jedinců na trhu, se neděje z vůle jednotlivého aktéra, a proto o něm nelze říct, že je spravedlivé nebo nespravedlivé... Společnost, nejsouc aktérem, nemůže být ani spravedlivá, ani nespravedlivá.“*⁶⁶

Jiní teoretikové zase tvrdí, že zdroje by měly být ve společnosti rozděleny

⁶⁴NOZICK, R., pozn. 9, s. 161.

⁶⁵SWIFT, A., pozn. 1, s. 27.

⁶⁶Tamtéž, s. 28.

rovnocenně tak, aby každý člověk dostal tolik, kolik potřebuje. Naproti tomu obecně rozšířený názor pojímá sociální spravedlnost jakožto zásluhu. Prostřednictvím svobodného trhu si tak pilní nebo talentovaní jedinci zaslouží více než jedinci netaletovaní nebo neschopní. Měřítek k posuzování sociální spravedlnosti tak existuje celá řada.

Náplní této kapitoly bude vysvětlit Nozickovu teorii spravedlnosti jakožto oprávnění a objasnit její souvislosti s Lockovou teorií o nabytí majetku. V této spojitosti zároveň uvedu, proč se jedná o teorii historickou a nemodelovou. V kontrastu s Nozickovou teorií poté bude představena Rawlsova teorie spravedlnosti jakožto férovosti. Právě její kritice Nozick věnuje značnou část své publikace.

5.1. Teorie spravedlnosti jakožto oprávnění

Nozick nám v knize *ASU* nejprve vymezuje, co považuje za správnou teorii spravedlnosti ve věcech majetkových, a označuje ji názvem: *Teorie spravedlnosti jakožto oprávnění (Entitlement theory of justice)*. Tato teorie se skládá ze tří hlavních částí:

1)“ *Principu spravedlivého počátečního nabytí majetku*

2) *Principu spravedlivé směny majetku*

3) *Principu nápravy nespravedlivého nabytí majetku*⁶⁷

První princip se zabývá spravedlivým prvotním nabytím majetku a řeší především problematiku přisvojení si dosud nevlastněných zdrojů. Nozick v tomto bodě vychází z Lockovy teorie o nabytí majetku, o kterém bude řeč později. Druhý princip rozebírá spravedlivou směnu majetku mezi lidmi. Zde jsou důležité procesy při převádění vlastnictví, tedy zejména způsoby, jakými jeden člověk od druhého tento majetek získává. Nedílnou součástí tohoto tématu je i darování a krádež majetku. Třetí princip vychází z předpokladu, že ne vždy lidé nabudou jmění spravedlivým způsobem. Někteří lidé si mohou přivlastnit majetek druhých například krádeží nebo podvodem. Tento princip tedy řeší, jaké povinnosti kompenzace mají tito lidé vůči těm, které znevýhodnili. V tomto kontextu

⁶⁷NOZICK, R., pozn. 9, s. 163.

vyvstávají stěžejní situace, kdy například není jednoznačně identifikovatelná křivda způsobená v minulosti, dále by nás mělo zajímat, jak hluboko do minulosti bychom až měli zajít, nebo jak mohou oběti křivdy jednat, pokud chtějí nějakým způsobem nespravedlnost napravit.⁶⁸

5.2. Lockova teorie nabytí majetku

Jak už bylo řečeno, Nozick při tvoření principu spravedlivého počátečního nabytí majetku ve značné míře čerpá z Lockovy teorie. Stejně jako Nozick, tak i Locke je silným zastáncem vlastnictví sebe sama a svého těla, z toho jim vyplývají i absolutní vlastnická práva na práci, kterou tímto tělem vykonáme. Pokud spojíme to, co vlastníme (v tomto případě naši práci) s něčím, co jsme dříve nevlastnili ani my, ani nikdo jiný, staneme se právoplatným vlastníkem této věci.⁶⁹ Například pokud začnu obdělávat kus pole, které nikomu nepatří, spojím tak svou práci s tímto zdrojem a podle teorie nabytí majetku jsem tedy jeho novým právoplatným vlastníkem.

Lockova teorie má však několik nedostatků, které si Nozick uvědomuje. Jestliže smísím svou práci s určitou plochou pole, znamená to, že celé pole je mým vlastnictvím? Proč se nestanu pouze jeho částečným vlastníkem? Neztratím tak naopak svou práci? Čím se vymezuje to, jaký druh práce s určitým zdrojem musím smísit, aby se stal mým vlastnictvím? Pokud oplotím pole, dává mi to nárok vlastnit veškerou jeho půdu, nebo pouze plot a půdu pod ním?⁷⁰

Nozick dále uvádí zajímavý příklad s rajčatovým džusem. Skutečnost, že svůj rajčatový džus vyliji do moře a smísím ho s ním, neznámá, že se tak stanu vlastníkem celého moře. Spíše se jedná o hloupé plýtvání. V této souvislosti je pro Nozicka klíčová přidaná hodnota, která je výsledkem naší práce. V případě s rajčatovým džusem jsme hodnotu moře rozhodně nezvýšili, naopak již zmíněné obdělání pole je něco jiného. Do jeho obdělávání jsme vložili své úsilí, ale především jsme zvýšili úrodnost konkrétního pole tím, že zde můžeme něco zasadit a pěstovat, čímž se zvýší jeho hodnota.

Důležitou Lockovou podmínkou ohledně legitimního přivlastnění je nechat

⁶⁸Tamtéž, s. 164.

⁶⁹BADER, R., pozn. 19, s. 37.

⁷⁰NOZICK, R., pozn. 9, s. 185.

dostatek stejně kvalitního i pro ostatní lidi. „*Tím, že nějaký objekt přechází do vlastnictví jednoho člověka, se totiž mění situace i pro všechny ostatní lidi. Zatímco do té doby mohli daný objekt svobodně používat, napříště už nemohou.*“⁷¹ Pro Nozicka je však tato podmínka příliš omezující, z toho důvodu předkládá svou vlastní. V tomto kontextu je rozhodující, zda se přivlastněním nějakého zdroje do soukromého vlastnictví situace ostatních lidí zhorší, nebo ne. Lze si představit i případy, kdy se přivlastněním majetku situace ostatních dokonce zlepší. Toho si je Nozick vědom a tvrdí, že přivlastnění je ospravedlnitelné za podmínky, že neučiní ničí situaci horší, než byla, kdyby k přivlastnění nedošlo.⁷²

5.3. Historické principy a principy výsledného stavu

Zde se dostáváme k důležité charakteristice Nozickovy teorie oprávnění. Spravedlnost distribuce zdrojů v jeho teorii se odvíjí od toho, jak konkrétní distribuce bylo dosaženo, jedná se tedy o teorii historickou. Pokud už prvotní přivlastnění zdroje proběhlo spravedlivě, poté všechny dobrovolné směny těchto spravedlivě nabytých zdrojů jsou také spravedlivé. S tím souvisí tři principy spravedlivého vlastnictví, které Nozick definuje takto:

1) *„Člověk, který získá nějaký majetek v souladu s principem spravedlivého nabytí, má na tento majetek právo.*

2) *Člověk, který získá nějaký majetek v souladu s principem spravedlivého převodu od člověka, který má na tento majetek právo, má na tento majetek také právo.*

3) *Na majetek nemá nikdo právo, není-li (opakovaně) postupováno v souladu s pravidly č. 1 a 2.*“⁷³

Nozick tak zastává pouze procesní koncepcí spravedlnosti, zajímá ho v první řadě průběh nabytí majetku, na jehož základě stanovuje, zda se jedná o spravedlivou distribuci. Naproti tomu odmítá všechny strukturální koncepcí spravedlnosti. Ukázkovým příkladem strukturální koncepcí spravedlnosti je například utilitarismus, který je založený na momentálním časovém řezu, což

⁷¹Tamtéž, s. 186.

⁷²BADER, R., pozn. 19, s. 39.

⁷³NOZICK, R., pozn. 9, s. 163.

Nozick vysvětluje následovně: „*Utilitarismus si vybírá ze dvou libovolných distribucí tu, která má vyšší celkovou užitečnost, a v případě, že je u obou shodná, si pomocí nějakého pevně daného kritéria rovnosti vybere tu rovnoměrnější, postupuje právě podle principu spravedlnosti v daném časovém řezu.*“⁷⁴

5.4. Proti modelům

Nozick svou teorii spravedlnosti jakožto oprávnění prezentuje jako nemodelovou. V tom spočívá další klíčová vlastnost pro její lepší pochopení. Nozick kritizuje a odmítá všechny modelové teorie distributivní spravedlnosti pro jejich skrytý předpoklad, že zdroje jsou tu volně k mání. Z jeho pohledu tyto modelové teorie ke zdrojům přistupují, jako by byly dary z nebes.

Modelové principy totiž vymezují určitý stav, kterého je třeba dosáhnout, proto rozdělují zdroje v souladu s daným modelem jim vlastním. Například každému rozdělí podle jeho potřeb nebo podle jeho zásluh. Pro svobodnou kapitalistickou společnost je zase důležitým prvkem distribuce zdrojů podle užitku pro ostatní.⁷⁵ S tímto postojem Nozick razantně nesouhlasí a spravedlnost ohledně distribuce vyjadřuje následovně: „*Každý, jak se rozhodne. Každému, jak se rozhodnou jiní.*“⁷⁶ Darování z libovolných důvodů, dědictví a nebo charita jsou podle něho v tomto směru ospravedlnitelnou distribucí.

Podle Nozicka jsou navíc pojmy svoboda a rovnost navzájem neslučitelné. Jeho nejsilnějším argumentem proti modelovým teoriím spravedlnosti je výrok, že svoboda ruší modely. K tomu Nozick uvádí svůj slavný příklad s Wiltem Chamberlainem. Wilt Chamberlain byl famózním americkým basketbalistou, který dostával vysoký plat. Mnoho fanoušků chodilo na jeho utkání, aby ho viděli hrát.

Nyní si představme počáteční rozdělení statků, kdy má například každý člověk stejné množství peněz. Někteří lidé tak obdivují tohoto hráče, že jsou ochotni za jeho zápasy zaplatit více. Chamberlainův klub tak k obvyklé ceně vstupenek přiřadí 25 dolarů, speciálně určených tomuto hráči.⁷⁷ Podle Nozicka má

⁷⁴Tamtéž, s. 165.

⁷⁵SWIFT, A., pozn. 1, s. 42.

⁷⁶Tamtéž, s. 42.

⁷⁷Tamtéž, s. 43.

Chamberlain na všechny tyto peníze od svých fanoušků nárok.

Podle modelové teorie by počáteční rozdělení statků mělo odpovídat konečnému dělení, které je ale nerovnoměrné. Zastánci modelových teorií však nemohou nic namítat, jelikož nedošlo k ničemu nespravedlivému ani nezákonnému. Konečný stav je výsledkem dobrovolné směny mezi lidmi. Chamberlain je tak v konečném stavu v lepší situaci, než ve které se nacházel před rozdělením, lidé se ale dobrovolně vzdali svých peněz v jeho prospěch a to dokazuje, že svoboda ruší modely.

Principy oprávnění dávají lidem právo svobodně naložit s tím, co vlastní, a tím se odlišují od principů modelových. V Nozickových očích modelové principy neberou dostatečný ohled na to, odkud zdroje pocházejí, jak byly vyrobeny a k čemu jsou používány. Soustředí se tak pouze na jejich přerozdělování a zcela ignorují jejich původ, produkci a využití. K tomu se Nozick vyjadřuje slovy: *„Netuším, proč jsou obvyklé teorie distributivní spravedlnosti tak orientované na příjemce; ignorování dávajících a převádějících a jejich práv odpovídá ignorování výrobců a jejich nároku. Ale proč je tohle všechno opomíjeno?“*⁷⁸

Další výtku proti modelovým principům směřuje k daním z příjmu za odvedenou práci, což tyto modely vyžadují. Redistribuce v podobě daní představuje pro Nozickovu teorii oprávnění závažný problém, jelikož se zdaněním práce nevyhneme porušování práv jedinců. Jak už bylo řečeno, každý člověk je svébytnou bytostí s absolutními vlastnickými právy na sebe sama a svůj majetek, plody naší práce tedy náleží pouze nám a stát nemá právo je ve formě daní využívat ve prospěch ostatních bez našeho souhlasu.

Nozick dokonce zdanění výdělků srovnává s nucenou prací a odůvodňuje to následovně: *„Sebrat někomu výdělek za n hodin práce je totéž jako sebrat tomuto člověku n hodin života; je to jako nutit člověka pracovat n hodin ve prospěch někoho jiného.“*⁷⁹

Někteří lidé mohou namítat, že toto tvrzení je absurdní, protože placení daní není tak strašné jako nucená práce. Navíc nás nikdo nenutí pracovat daný počet hodin navíc. Pokud tedy budeme pracovat méně, pouze tak, abychom pokryli své

⁷⁸NOZICK, R., pozn. 9, s. 179.

⁷⁹Tamtéž, s. 180.

základní potřeby, budeme platit i menší daně než více pracující lidé.

Podle Nozicka však takový názor není relevantní. Proč bychom měli být státem nuceni k takové volbě? Úmyslné zasahování tohoto typu omezuje naše svobodné rozhodování mezi možnostmi, které máme k dispozici. Někteří lidé chtějí pracovat déle, aby měli vyšší příjem, než je existenční minimum pro uspokojení jejich základních potřeb. Tito jedinci dávají přednost práci před svým volným časem a před svými zájmy, kterým by se v tomto čase mohli věnovat. Upřednostňují tak nákladnější zboží nebo služby než ti méně pracující.

Někteří lidé vyhledávají aktivity, které je stojí více peněz. Například mohou mít zálibu v navštěvování luxusních restaurací, jsou vášnivými sběrateli automobilových veteránů, zkrátka potřebují ke svému štěstí tyto nákladnější věci a služby.

Z jakého principu spravedlnosti musí tedy tito lidé odvádět vyšší daně nežli jedinci, kteří upřednostňují neplacené nebo méně nákladné aktivity, jako jsou například procházky v přírodě? Z Nozickova pohledu by to mohlo být spíše naopak. Proč by měl těžce pracující člověk mít ještě další břímě v podobě daní, když vezmeme v potaz i skutečnost, že vydělané peníze investuje, a tím přináší prospěch dalším lidem, jimž za věci nebo jejich služby platí.⁸⁰

⁸⁰Tamtéž, s. 181.

6. Rawlsova teorie spravedlnosti jakožto férovosti

Jedním z důležitých impulsů k sepsání *ASU* bylo pro Nozicka právě dílo *Teorie Spravedlnosti* od Johna Rawlse, jeho tehdejšího kolegy na katedře filosofie Harvardovy univerzity. Sám Nozick toto dílo vyzdvihuje pro jeho významný přínos na poli politické a morální filosofie od dob Johna Stuarta Milla. Jak v *ASU* píše, pro čtenáře *Teorie Spravedlnosti* v ní není těžké objevit spoustu přesvědčivých a kladných myšlenek moderní politické filosofie. Z toho důvodu se Nozick zhruba v padesáti stranách *ASU* zaměřuje na body, s jimiž v tomto díle s Rawlsem nesouhlasí.

Jak Nozick, tak i Rawls ve svých dílech operují s hypotetickou situací přirozeného stavu. Rawls v tomto kontextu hovoří o *původní situaci* neboli *závoji nevědomosti*, tedy stavu, kdy jsou si všichni lidé rovni.⁸¹ Tento myšlenkový experiment spočívá v tom, že závoj nevědomosti eliminuje veškeré povědomí lidí o jejich pohlaví, rase, věku, sociálním postavení, životních hodnotách, majetnosti, náboženském vyznání, sexuální orientaci, intelektu, schopnostech, talentu a dalších vlastnostech a okolnostech, které utvářejí nerovnosti mezi lidmi ve společnosti.

V této situaci mají lidé rozhodnout, na jakých principech spravedlnosti jejich společnost bude fungovat, přičemž nevědomost lidí o jejich společenském postavení a celkovém životě zajišťuje férovost tohoto uspořádání. „*Původní situace je nástrojem reprezentace, prostřednictvím kterého máme lépe pochopit, jak o spravedlnosti přemýšlet.*“⁸² Cílem je tedy společnost založená na férové spolupráci mezi svobodnými a sobě rovnými občany a závoj nevědomosti nám zajišťuje nestranný pohled lidí na principy přerozdělování a celkového pojetí spravedlnosti v jejich společnosti.

⁸¹KYMLICKA, W., *Contemporary political philosophy: an introduction*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0198782748, s. 133.

⁸²Tamtéž, s. 31.

Podle Rawlse by si lidé za závojem nevědomosti vybrali následující principy:

1. „Každý člověk má mít rovné právo na co nejrozsáhlejší systém základních svobod, který je slučitelný s podobným systémem svobody pro všechny.

2. Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby:

a) byly spojeny s úřady a funkcemi, které jsou otevřeny všem v podmínkách férové rovnosti příležitosti a b) sloužily k maximálnímu prospěchu nejméně zvýhodněných občanů.“⁸³

Tyto principy jsou lexikálně uspořádány, což znamená, že první má vždy přednost před druhým. V první řadě by tedy spravedlivá společnost podle Rawlse měla poskytovat všem svým občanům stejný soubor základních práv a svobod kompatibilních s právy a svobodami ostatních. Po splnění tohoto bodu nás bude zajímat, zda v případě výskytu socioekonomických nerovností měli všichni občané možnost ucházet se o dané úřady a funkce. Pokud tomu tak je, poslední bod toleruje pouze takové nerovnosti ve společnosti, které v určitém časovém úseku budou zároveň sloužit k maximálnímu prospěchu těch nejméně zvýhodněných občanů v dané společnosti.

Poslední princip Rawls nazývá principem *diference* a staví ho na předpokladu, že se lidé za závojem nevědomosti budou soustředit na to, aby pozice těch nejhůře postavených byla co nejlepší.⁸⁴ Podle něho budou chtít lidé tzv. *maximalizovat minimální* pozici ve společnosti právě z důvodu obavy a nejistoty, že by v této pozici mohli sami skončit.

V tomto kontextu dále Rawls předkládá argument, který označuje jako „břemeno závazků“.⁸⁵ Společnost založená na principu *diference* totiž zaručuje každému jedinci jistotu důstojného života a to i v případě, kdy se ocitne na pozici nejhůře postaveného člověka dané společnosti. To má velký význam, jelikož i jedinec na spodní příčce žebříčku bude takovou společnost schvalovat a cítit k ní oddanost.

⁸³Tamtéž, s. 32.

⁸⁴WOLFF, J., pozn. 10, s. 119.

⁸⁵SWIFT, A., pozn. 1, s. 33.

6.1. Nozickova kritika Rawlsovy teorie

Nozickova kritika Rawlsovy teorie spravedlnosti směřuje zejména k jeho principu difference. Rawls totiž základy spravedlnosti obsažené v tomto principu staví na předpokladu, že společnost pro něho představuje určitý „kooperativní podnik pro vzájemnou podporu“.⁸⁶ Spolupráce ve společnosti sice uvaluje na její členy určité závazky, ale zejména přináší spoustu benefitů, jelikož díky kooperaci lze vytvořit nadbytek. Cílem principu difference je poté rozhodnout, jak s tímto přebytkem ve společnosti spravedlivě naložit. Podle Rawlse má tento produkt společnosti obohatit zejména nejhůře postavené jedince dané společnosti.

S tímto tvrzením samozřejmě Nozick důrazně nesouhlasí, protože podle něho se na Rawlsem takto podanou spravedlnost lze dívat různými úhly pohledu. Lidé nacházející se na nejhůře postavených pozic ve společnosti samozřejmě princip difference uvítají, jelikož jim zaručí nejlepší možné postavení, kterého mohou dosáhnout. Naopak lidé nejlépe postavení nebudou na tento princip nahlížet se stejným nadšením. Pokud patříme k lépe postaveným lidem ve společnosti, princip difference pro nás znamená, že náš nashromážděný majetek bude nejvíce ku prospěchu těm nejhůře postaveným v naší společnosti.

Pro tyto majetnější občany by poté z Nozickova úhlu pohledu byl daleko výhodnější právě jeho princip spravedlnosti jakožto oprávnění. Ten by jim totiž zajišťoval neomezenou akumulaci jejich majetku, o který by právě částečně kvůli Rawlsově principu difference přišli. Tudíž těmto lidem může princip difference připadat naopak jako nespravedlivý.

Další nejasností ohledně principu difference je otázka, jak správně definovat nejhůře postavené? Nozick tento bod vytýká následující větou: „*Není ani jasné, které skupiny by bylo vhodné do těchto úvah zahrnout; proč vyloučit skupiny lidí trpící depresí nebo alkoholiky nebo zástupce paraplegiků?*“⁸⁷

Rawls ve své teorii pracuje především s výchozí pozicí každého jedince, která je v mnoha směrech klíčovou pro náš budoucí život. Je totiž otázkou štěstí s jakými schopnostmi, inteligencí, nadáním, silou a dalšími předpoklady se narodíme, dále je otázkou štěstí i socioekonomické postavení rodiny, do níž se narodíme.

⁸⁶WOLFF, J., pozn. 10, s. 119.

⁸⁷NOZICK, R., pozn. 9, s. 201.

Pro Rawlse se tedy jedná o vlastnosti z morálního hlediska arbitrární.⁸⁸

Z tohoto pohledu je pro něho tudíž nespravedlivé, pokud se jednomu člověku daří lépe než druhému jen díky jeho přirozenému nadání nebo tomu, že se například narodí do lépe zajištěné rodiny, kde se mu také dostane kvalitnějšího vzdělání. Především o naše vlohy jsme se osobně nijak nezasloužili, proto je v Rawlsově pojetí spravedlnosti vrozené nadání považované za „společné jmění“⁸⁹, což je v rozporu s Nozickovým konceptem spravedlnosti.

Z toho, co už víme o Nozickově pojetí sebevlastnictví, je jasné, že takový argument toto sebevlastnictví narušuje a nepřikládá tak žádnou váhu svébytnosti jedince. Argumentem by mohla být i skutečnost, že někteří lidé pracují tvrdě na svých dovednostech a svém talentu, tím pádem vynakládají úsilí na zdokonalování se. Jiní lidé oproti tomu mohou být velmi nadaní na určitou věc, ale svůj talent neuplatní a spíše ho promrhají. V tomto případě si přeci ti, kteří na svých dovednostech pracují, zaslouží více nežli jedinci, kteří nevynakládají takové úsilí. Podle Rawlse je však i naše úsilí odvozeno od sociálního postavení, podpory v rodině a dalších faktorů.

Nozick k tomuto tématu předkládá tři hlavní argumenty. Prvním z nich je skutečnost, že Rawls snižuje pojetí člověka jako autonomní bytosti. Jako by v jeho pojetí člověk nebyl zodpovědný za snahu, nebo naopak za zanedbávání snahy. Všichni jsme ale autonomní bytosti zodpovědné za své činy, jsme tedy i plně zodpovědní za svou snahu a činnosti, pro které se rozhodneme. Rawls tímto způsobem deklaruje schopnosti člověka, zanedbává jeho vlastní zodpovědnost za své činy a jeho snahu.

S obdobnou kritikou přišel i Michael Sandel. Pokud podle Rawlse tedy nemáme právo naplno těžit z našich pozitivních zásluh, jelikož podle něho si například talentovaný a movitý sportovec nezaslouží všechny peníze mít pouze sám pro sebe, protože měl zkrátka štěstí. Proč stejným způsobem nevnímáme i negativní zásluhy lidí?⁹⁰ Podle Rawlsových názorů jsou všechny naše vlastnosti a schopnosti arbitrární. Při důsledném dodržování těchto argumentů bychom došli

⁸⁸WOLFF, J., pozn. 10, s. 120.

⁸⁹SWIFT, A., pozn. 1, s. 45.

⁹⁰WOLFF, J., pozn. 10, s. 121.

k závěru, že i kriminálnícké nebo násilnické vlohy podléhají stejnému štěstí. Z tohoto důvodu bychom takové chování měli také brát jako „společné jmění“ společnosti a odvíjet od toho kolektivní vinu, nežli pouze potrestat daného pachatele.

Z pohledu druhého argumentu Nozick nepopírá, že naše vlohy a schopnosti jsou otázkou štěstí. Podle Rawlsova pojetí arbitrárnosti si však lidé z morálního hlediska nezaslouží všechny plody jejich práce získané díky těmto vlastnostem, a právě v tomto bodě se oba myslitelé názorově rozcházejí.⁹¹ V Nozickově teorii spravedlnosti jakožto oprávnění totiž skutečnost, že máme na něco oprávnění, nutně neznamená, že si to zároveň musíme i zasloužit. Tím pádem jsou lidé oprávněni k jejich přirozeným vlohám a schopnostem, dokonce i když tyto vlohy nejsou zasloužené.

Třetí Nozickův argument úzce souvisí s předchozím. Nozick rozhodně nepopírá, že vrozené nadání nebo rodina, do které se rodíme, je pouze otázkou štěstí. Jde tu ale o něco jiného. Člověk má podle Nozicka absolutní vlastnická práva na sebe sama a své vlastnictví. Nikdo nás nemůže nutit obětovat tyto naše přednosti ve prospěch druhých. Právě Rawls velmi kritizuje principy utilitarismu, jelikož neklade dostatečný důraz na svébytnost jedince. Podle Nozicka však Rawls dělá v podstatě totéž, pouze jiným způsobem. I když si lidé jejich přirozené vlohy nezaslouží, stále na ně mají oprávnění.

Poznámka:

Rawlsova primární obava z utilitarismu směřovala spíše k okolnostem, za nichž by mohli být ve společnosti obětováni chudí a znevýhodnění právě ve prospěch bohatších a zvýhodněných. Princip diference by však podobnému jednání ve společnosti zabránil.

Rawlsovo pojetí spravedlnosti jakožto férovosti nám tedy nepřináší ani historickou koncepci spravedlnosti, ani koncepci založenou na oprávnění. Rawls svou hlavní ideu celé teorie formuluje především na myšlence závoje nevědomosti, a tím vylučuje shodu s konceptem oprávnění. Sám Nozick to popisuje následovně: *„Závoj nevědomosti zabraňuje tomu, aby si lidé upravovali*

⁹¹NOZICK, R., pozn. 9, s. 227.

*principy k vlastnímu prospěchu a aby si nemohli navrhovat takové principy, které by upřednostnily jejich konkrétní stav.*⁹²

Závoj nevědomosti zasahuje i do dalších věcí, které si Nozick samozřejmě dobře uvědomuje a nesouhlasí s nimi. „Závoj nevědomosti se také stará o to, aby do racionálních kalkulací neinformovaných, mimomorálních jedinců, kteří jsou omezeni v rozhodování v situaci odrážející některé formální podmínky morálky, nevstupoval ani stín úvah o oprávnění.“⁹³

⁹²Tamtéž, s. 213.

⁹³Tamtéž, s. 213.

7. Rámec pro utopii

V závěrečné části knihy *ASU Nozick* neospravedlňuje minimální stát pomocí morálních argumentů odvolávajících se na individuální vlastnická práva, jak bychom u něho nejspíš předpokládali. Místo toho je minimální stát prezentován jako inspirativní společenské uspořádání, jež respektuje různorodou existenci každého člověka.⁹⁴ Tato představa vychází z myšlenky, že jednotliví lidé jsou individuální bytosti s vlastními představami o dobrém životě. Právě minimální stát je uspořádání, které lidem dovoluje sledovat vlastní zájmy a cíle, tím pádem jim umožní utvořit si i vlastní pojetí dobrého života.

Nozick se domnívá, že i lidé, kteří nejsou zdaleka přesvědčeni jeho pojetím individuálních práv, by mohli sympatizovat s jeho koncepcí minimálního státu, jelikož v jeho rámci lidé mohou formovat různorodá společenství a sledovat tak své vlastní pojetí dobrého života v rámci těchto společenství. *„Každý racionální tvor ve světě, který si představujete, bude mít stejné právo představit si možný svět, ve kterém by chtěl žít on (v němž všichni další racionální obyvatelé mají stejné právo představit si možný svět, a tak dále), jako vy.“*⁹⁵ Každý člověk tak má právo i na změnu svého prvotního rozhodnutí, původní společenství opustit a stát se členem jiného společenství, které lépe odráží jeho představy o dobrém životě.

Nozick toto téma začíná polemikou nad slovem utopie. Slovo utopie jako takové prezentuje nejlepší možný svět. Vyvstává však otázka, jaká forma utopie je tou nejlepší, jelikož co člověk, to jiný názor. Podle Nozicka by tento problém mohlo vyřešit vytvoření různých asociací neboli společenství. V každém konkrétním společenství by se poté lidé řídili pravidly, která jim jsou vlastní. Lidé mají svobodu stát se členem kterékoliv komunity, opouštět je nebo zakládat nové.

V Nozickově podání tedy utopie představuje rozmanitý soubor ustálených společenství lidí, přičemž každé společenství zastává odlišné životní hodnoty a priority. Nozickovo pojetí utopie je tím pádem zcela v rozporu s její tradiční koncepcí, ta totiž schvaluje pouze jedno pojetí dokonalého světa pro všechny občany.⁹⁶ Nozick takové pojetí klasických utopií, které předpokládají, že právě

⁹⁴BADER, R., pozn. 19, s. 61.

⁹⁵NOZICK, R., pozn. 9, s. 307.

⁹⁶HUNT, L., pozn. 27, s. 202.

jejich koncept dobrého života je aplikovatelný na každého člověka, odmítá a přichází se svou myšlenkou rámce pro utopii.

Takový rámec pro utopii je dokonale v souladu s jeho pojetím minimálního státu. Z důvodu odlišnosti každého člověka potřebujeme širokou škálu rozdílných komunit, tedy i různých pojetí utopie. Z Nozickova úhlu pohledu představuje rámec pro utopii skvělý nástroj, jak najít svůj ideální způsob žití. Možností zde bude existovat mnoho, a tak můžeme zkoumat, které z nich se nejvíce blíží našemu ideálu.⁹⁷ Tradiční utopistické teorie selhávají právě v tom, že nabízí pouze jediný dobrý způsob života. Podle Nozicka žádný takový ale neexistuje, jelikož konkrétní představa dobrého života nikdy nebude vyhovovat všem lidem.

V Nozickově minimálním státě lidé mohou realizovat různé vize utopií a zkoušet, která z nich nejvíce odpovídá jejich požadavkům. V rámci těchto jednotlivých utopií nejsou kladeny žádné požadavky nebo omezení, členství v každém společenství však musí být dobrovolné, nesmí nás k tomu tedy nikdo jakýmkoliv způsobem nutit. Vnější záležitosti těchto jednotlivých komunit jsou však řízeny libertariánskou strukturou.⁹⁸ Pro Nozicka tedy minimální stát není inspirující tím, co dělá, ale spíše tím, co lidem povoluje.

⁹⁷BADER, R., pozn. 19, s. 64.

⁹⁸Tamtéž, s. 66.

8. Kritika ASU a Nozickova pojetí libertarianismu

V této části práce bude pozornost zaměřena na kritiku Nozickovy knihy a jeho pojetí libertarianismu, ve kterém se staví proti sociálnímu státu a přerozdělování na straně jedné, na straně druhé poté vyzdvihuje volný trh, minimální pojetí státu a s tím související politiku nezasahování. Zejména v 70. a 80. letech měly tyto liberální myšlenky v angloamerické politické filosofii velký ohlas, jelikož jak USA, tak i Velká Británie začaly tíhnout k pravicově orientované politice, což se někdy označuje jako éra thatcherismu a reaganismu. Tento směr měl antiutilitaristickou podobu, myšlenkově se opíral o Kanta a upřednostňoval prioritu práva před dobrem.⁹⁹

V 80. letech se tento proud dostal do konfrontace s myšlenkami komunitarismu. V tomto kontextu uvedu zejména kritiku Nozickovy myšlenky absolutních vlastnických práv na sebe sama z pohledu amerického politického filosofa Michaela Sandela. Následovat bude kritika Nozickovy teorie oprávnění z pozice egalitarismu.

Nozickova snaha odůvodnit práva pomocí absolutního vlastnictví sebe sama se nestala terčem kritiky pouze ze stran levice, ale kupodivu největší vlna kritiky Nozickovy politické filosofie prezentované v *ASU* pocházela právě z řad samotných libertariánů.¹⁰⁰

Další výhrady směřující především k Nozickově ospravedlnění minimálního státu vznášejí anarchisté, pro něž je takové odůvodnění státu nedostatečné.

8.1. Kritika z pohledu Michaela Sandela

Nozickovu myšlenku absolutních vlastnických práv na svůj život a svoje tělo konkrétněji rozebírá americký politický filosof a profesor Harvardovy univerzity Michael Sandel. Ve své knize s názvem *Spravedlnost: Co je správné dělat* aplikuje tyto libertariánské principy sebevlastnictví na tři příklady.

Jako první uvádí prodej ledvin.¹⁰¹ Ve většině zemí zákon zakazuje obchod s

⁹⁹BARŠA, P., Tři liberalismy v současné angloamerické filosofii. 1995. Reflexe. 13/1995, 1–18, s. 1.

¹⁰⁰LACEY, A. R. *Robert Nozick*. [Online-Ausg.]. Chesham [England]: Acumen, 2001. ISBN 1902683250, s. 32.

¹⁰¹SANDEL, M., pozn. 26, s. 79.

orgány za účelem transplantace. Některé státy, například USA, dárcovství jedné ledviny povolují. Většina stoupenců trhu s ledvinami argumentuje tím, že z hlediska morálky by takový prodej měl být legitimní, jelikož člověk dokáže žít i s jednou ledvinou a zachrání tím život druhému. V tomto ohledu by většina lidí nejspíš nic nenamítala.

Sandel ale uvádí další příklad, kdy je kupec ledviny naprosto zdravý člověk, který prodává ledviny zámožným klientům pouze jako bizarnost. Prodej ledviny za těchto okolností tedy neslouží k záchraně života, ale pouze jako prostředek „pobavení“ zámožných klientů. Pokud bychom striktně zastávali libertariánskou politiku, nepovažovali bychom účel prodeje ledviny za podstatný. To, na čem by záleželo především, je právo nakládat se svým tělem a životem podle našeho uvážení, bez ohledu na účel.

Dalším učebnicovým příkladem pro uplatnění libertariánské politiky v praxi je asistovaná sebevražda, která je ve většině států nezákonná. Zástupci libertariánů ji však ospravedlňují následovně: *„Pokud můj život náleží mně, měl bych mít právo se jej vzdát. A uzavřu-li dobrovolnou dohodu s někým, kdo mi pomůže umřít, nemá stát právo do ní zasahovat.“*¹⁰²

Obhajoba asistované sebevraždy z řad jejích zastánců se však obvykle zakládá především na soucitu, důstojnosti a možnosti urychlit bolestivé umírání pacienta. U smrtelně nemocných pacientů se tedy velmi těžko odděluje myšlenka sebevlastnictví a jednání vedené soucitem. Celou situaci bychom však mohli z morálního hlediska vidět jinak, pokud by pacient toužící po asistované sebevraždě nebyl smrtelně nemocný.

Posledním a zároveň nejkontroverznějším příkladem libertariánských principů sebevlastnictví a ideje spravedlnosti, která z něj plyne, je konsensuální kanibalismus. Sandel popisuje případ kanibala, jenž přes inzerát našel člověka ochotného se nechat zabít a sníst.¹⁰³

Soudci dotyčného nemohli usvědčit z vraždy, jelikož oběť souhlasila se svou vlastní smrtí, navíc Německo nemá zákony proti kanibalismu. Muž mohl být tedy odsouzen pouze za „zabití na vlastní žádost“, což je bráno jako určitá forma

¹⁰²SANDEL, M., pozn. 26, s. 82.

¹⁰³Tamtéž, s. 83.

asistované sebevraždy. Odvolací soud ale nakonec tohoto muže odsoudil k doživotí.

Tento děsivý případ, který je extrémní obdobou asistované sebevraždy, lze ospravedlnit pouze na základě absolutních vlastnických práv na své tělo a svůj život. Nozickův libertarianismus striktně založený na myšlence sebevlastnictví by tedy odsouzení za konsenzuálního kanibalismu viděl jako nespravedlivé a porušující právo na svobodu.

8.2. Nozickova teorie spravedlnosti z pohledu egalitarismu

Nozickova teorie spravedlnosti jakožto oprávnění je teorií historickou a zároveň nemodelovou, právě v tomto ohledu jde proti principům rovnostářství. Samozřejmě, že sám Nozick nesympatizuje k nerovnostem ve společnosti, v jeho pojetí libertariánské společnosti by však mezi lidmi mohly vznikat až markantní majetkové rozdíly.¹⁰⁴

Proti takto vytvořeným nerovnostem se podle Nozicka nedá nic namítat a on sám se k tomuto tématu vyjadřuje následovně: „*Koncepce spravedlnosti ve věcech majetku založená na oprávnění nepředpokládá rovnost ani žádný jiný celkový výsledný stav či modelování. Nemůže být pouze předpokládáno, že rovnost musí být nedílnou součástí jakékoli teorie spravedlnosti.*“¹⁰⁵ Obhájci egalitářství jsou však odlišného názoru.

Podle principů egalitarismu je nerovná společnost zároveň nespravedlivá a právě libertarianismus k takovým nerovnostem vede. Bernard Williams, jeden ze zástupců rovnostářství, tvrdí, že by se zdroje ve společnosti měly rozdělovat na základě potřeby a jako příklad uvádí zdravotní péči, která funguje přesně na tomto principu.¹⁰⁶ Základem pro distribuci lékařské péče je špatné zdraví. Pokud by se za zdravotní péči muselo platit, může se stát, že se tato péče nedostane těm, kteří jsou nemocní a potřebují ji, zatímco jiní s dostatkem financí zdravotní služby potřebovat nebudou.

V této spojitosti Williams mluví o tzv. *vnitřním cíli* činnosti. Právě ve zdravotnictví podle něho souvisí distribuce a alokace zdrojů s dosažením tohoto vnitřního cíle.

¹⁰⁴WOLFF, J., pozn. 10, s. 123.

¹⁰⁵NOZICK, R., pozn. 9, s. 243.

¹⁰⁶WOLFF, J., pozn. 10, s. 123.

„Jde-li o činnost vykonávanou na ostatních, jediným správným kritériem pro distribuci této činnosti je to, zda a v jaké míře ji potřebují.“¹⁰⁷

Podle Nozicka je však tato kritika nedostačující zejména ze dvou důvodů. Za prvé, pokud bychom takto distribuovali služby na základě jejich potřeb, musel by například holič poskytnout své služby všem mužům, kteří by je potřebovali? Za druhé, proč upřednostňujeme tento vnitřní cíl před konkrétním záměrem samotného člověka provozující tyto služby?¹⁰⁸ Záměrem holiče tak může být vydělat co nejvíce peněz, proto si pochopitelně bude vybírat i majetnější klientelu.

Na tuto diskuzi navazuje americký politický filosof Michael Walzer. Ten tvrdí, že nejde primárně o vnitřní cíl, ale že rozdělování zdrojů na základě potřeby má úzkou spojitost se „společenským významem“.¹⁰⁹ Ve společnosti pro nás má shodně naše zdraví jako takové určitou hodnotu, která jistě převyšuje i to, jaký účes nebo vousy zrovna máme.

S obdobnou myšlenkou sdílených významů ve společnosti přichází i již zmíněný Michael Sandel. Podle něho ve společnosti existují komodity, jež mají vyšší význam, a jsou pro nás tudíž i hodnotnější. Do této kategorie spadají především ty nemateriální - například naše zdraví. Z tohoto důvodu je obchodování s naším zdravím nebo tělem, ať už se jedná o prodej orgánů nebo o náhradní placené těhotenství, kdy žena podepíše smlouvu o odnošení dítěte cizímu páru, z pohledu společenského významu nepřijatelné.¹¹⁰ Tímto zacházením totiž dané statky znehodnocujeme a snižujeme tím jejich hodnotu pro společnost.

8.3. Libertariánská kritika Nozicka

Jak už bylo řečeno, největší vlna kritiky na Nozickovy myšlenky vyjádřené v *ASU* paradoxně pocházela právě od samotných libertariánů. Například Eric Mack kritizuje Nozicka za jeho „selhání“ v obhajobě práv, na kterých staví celé své pojetí libertarianismu. Svébytnost jedince a odlišné pojetí dobrého života jsou podle něho nedostatečným odůvodněním práv pro celou koncepci libertarianismu.¹¹¹ Jak Mack uvádí, potřebujeme lepší a přesvědčivější obhajobu

¹⁰⁷NOZICK, R., pozn. 9, s. 243.

¹⁰⁸Tamtéž, s. 244.

¹⁰⁹WOLFF, J., pozn. 10, s. 124.

¹¹⁰SANDEL, M., pozn. 26, s. 107.

¹¹¹LACEY, A.R., pozn. 100, s. 33.

člověka jako svébytné bytosti, než jakou nám nabízí Nozick v *ASU*.

Další výtka směřuje k Nozickově koncepci přirozených práv. V jeho pojetí jsou práva člověka absolutní, podmínkou je pouze neporušovat tato práva ostatních. Nabízí se však otázka, jak tato práva přesně definovat a co vše do nich zahrnout. Opravdu máme absolutní vlastnická práva na vše, co vlastníme? Podle Jonathana Wolffa není ani Nozick za každých okolností zastáncem absolutních vlastnických práv.

Představme si situaci, kdy vlastníme akademický titul. Samozřejmě máme právo na výplatu, kterou díky tomuto titulu získáme. Máme však stejné právo na prodej našeho titulu nebo právo ho například odkázat svým potomkům, kteří by ho po naší smrti zdědili? V tomto případě nemáme absolutní vlastnické právo na náš titul a vysvětlení je následující.

Sám Nozick přejímá Lockovu koncepci svobody. Podle té je naše svoboda limitována, pouze pokud nás ostatní omezují v činnostech, na které máme právo. Pokud se podrobněji zaměříme na Lockovy myšlenky, zjistíme, že nemůžeme určit, zda se jedná o omezení naší svobody, dokud nebudeme vědět, jakými právy ve skutečnosti disponujeme.¹¹² Tato koncepce tedy stojí ještě před svobodou. V naší společnosti zkrátka nedáváme například doktorům právo prodat jejich tituly nekvalifikovaným lidem, protože chceme zaměstnat pouze lidi kvalifikované v daném oboru.¹¹³ Zakázat lidem prodej jejich titulů tedy není omezením jejich svobody.

Kritice je vystavěno i Nozickovo pojetí sebevlastnictví. Konkrétně Nozickův princip prvotního přivlastnění z jeho teorie spravedlnosti by totiž lidem povolil neomezené přivlastňování světa, což by výrazně omezilo a podlomilo svobodu a sebevlastnictví ostatních.¹¹⁴ Ukazuje se tedy, že Nozickovy koncepce jsou nesoudržné a ve vzájemném konfliktu. Navíc Nozick svou teorii spravedlnosti staví primárně na hodnotě oprávnění. Bernard Williams však upozorňuje, že nelze ignorovat jiné významné hodnoty, jako například potřebu nebo zásluhu.¹¹⁵ Proč by zrovna hodnota oprávnění měla být tou prioritní?

¹¹²WOLFF, J., pozn. 10, s. 94.

¹¹³Tamtéž, s. 94.

¹¹⁴Tamtéž, s. 141.

¹¹⁵Tamtéž, s. 141.

8.4. Murray Rothbard a jeho kritika Nozickovy teorie státu

Jak už bylo uvedeno, velký vliv na Nozickovu konverzi k libertarianismu měl právě Rothbard. Přestože jím byl Nozick do značné míry inspirován, jejich pojetí libertarianismu se v mnohém liší. Zatímco Nozick čtenářům prezentuje jeho mírnější formu, v níž nejenže ospravedlňuje minimální stát, ale vnímá ho dokonce jako inspirativní. Rothbard nabízí vyhraněnější pojetí, jelikož stát odmítá.

Rothbard nesouhlasí s klasickým libertariánským pojetím státu následujícími slovy: „*Každý minimální stát obsahuje nevyhnutelnou tendenci měnit se na stát maximální.*“¹¹⁶ Podle Rothbarda ani v minimálním uspořádání státu nezůstane u nejnižších možných daní určených výhradně na ochranu, ale přirozeně zde bude vzrůstat tendence navyšovat daně i na pokrytí jiných účelů.

Rothbard dále vytýká Nozickovi především způsob, jakým dospěl ke vzniku minimálního státu, jemuž předcházela ultraminimální a dominantní ochranná agentura. Podle něho Nozick pochybil zejména v tom, že neuvedl žádnou konkrétní zmínku, jak státy v historii opravdu vznikaly. „*Ve skutečnosti zde neexistuje ani jediný důkaz, kdy by stát vznikl právě způsobem, jaký nám Nozick prezentuje.*“¹¹⁷ Rothbard tak napadá Nozickovu myšlenku, kdy z konfliktu mezi ochrannými sdruženími vzejde pouze jedna dominantní ochranná agentura. Proč by tomu tak ale mělo být? Rothbard v tomto kontextu uvádí, že v historii vedle sebe operovala různá ochranná sdružení, aniž by muselo nutně dojít ke střetu, jak Nozick předpokládá.¹¹⁸

8.5. Anarchistická kritika teorie minimálního státu

Ještě před vznikem minimálního státu Nozick popisuje, jak z dominantní ochranné agentury vznikne stát ultraminimální. Jelikož ne všichni lidé jsou klienty dané agentury, existuje zde hrozba, že klienti této agentury budou vystaveni neúměrnému vymáhání práv ze strany neklientů. Agentura se proto rozhodne těmto lidem upřít jejich přirozená práva výměnou za ochranné služby.

Pro Nozicka představují přirozená práva neklienta risk pro klienty ochranné

¹¹⁶HOPPE, H., *Demokracie, anarchie a omyly ekonomie*. Praha: Alfa Nakladatelství, 2009. Ekonomie studium. ISBN 978-80-863-8956-1.

¹¹⁷Rothbard, M., "Robert Nozick and the Immaculate Conception of the State." *Journal of Libertarian Studies* 1, No.1 (1977), s. 45.

¹¹⁸Rothbard, M., pozn. 117, s. 47.

agentury. Proč ale tento risk není tolerován za předpokladu jeho kompenzace? V různých situacích se lze dívat na riskantní jednání odlišným způsobem.¹¹⁹

V případě psychopata, který bude chtít hrát ruskou ruletu na nevinných lidech, s takovým jednáním ani s přihlédnutím ke kompenzaci zraněných nesouhlasíme. Oproti tomu řízením auta se každý řidič vystavuje riziku dopravní nehody. Tato riskantní aktivita je však v naší společnosti povolena a případná vzniklá újma je hrazena z povinného pojištění. Proč by v případě vymáhání přirozených práv neklientů na klientech agentury mělo být takové jednání zakázáno spíše než povoleno?

Dalšími argumenty proti Nozickově myšlence jsou procesní práva. Neklient má tedy právo potrestat klienta agentury za vzniklou újmu, ale pouze za předpokladu, že budou dodržena procesní práva. Obžalovaný má tedy nárok na presumpci neviny, v případě usvědčení na řádný soud a následný trest odpovídající jeho provinění podle zákona.

Z pohledu anarchistů je Nozick nejvíce kritizován za skutečnost, že v dané situaci upřednostňuje práva agentury před právy jednotlivců. Proč mají být ale potlačena zrovna práva neklientů před právy agentury? Nozickovy argumenty by tak anarchisty v tomto případě dostatečně nepřesvědčily. Práva by navíc měla být politicky stejně hodnotná, v Nozickově podání jsou však řazena na stupnici podle důležitosti.¹²⁰ Práva agentury se tedy podle této stupnice nacházejí na vyšší hodnotě než práva jednotlivců, tento princip však anarchisté odmítají.

¹¹⁹NOZICK, R., pozn. 9, s. 92.

¹²⁰WOLFF, J., pozn. 10, s. 66.

9. Závěr

Svou prací jsem představila klíčové myšlenky obsažené v knize *Anarchie, stát a utopie* od významného představitele novodobé politické filosofie Roberta Nozicka. Autor se v díle zaměřuje zejména na obhajobu minimálního státu a individuálních vlastnických práv z pohledu libertarianismu. Impulsem k sepsání této publikace bylo pro Nozicka dílo *Teorie Spravedlnosti* od jeho tehdejšího kolegy Johna Rawlse.

První kapitola mé práce především objasnila myšlenkové prostředí, ve kterém se formulovaly Nozickovy názory, a zároveň čtenáře seznámila s osobnostmi politické filosofie, jež Nozicka ovlivnili a inspirovali při tvorbě jeho díla. V následující kapitole jsem vysvětlila autorovo pojetí individuálních práv, jelikož právě jejich objasnění je nezbytné pro celkové pochopení zbytku knihy. Klíčovou informací zde byla skutečnost, že Nozick pojímá svébytnost jedince a jeho absolutní vlastnická práva na sebe sama a svůj majetek jako výchozí bod pro celé pojetí státu a svou teorii spravedlnosti.

Další kapitolou jsem vyjasnila, jak podle Nozicka vznikne minimální stát z přirozeného stavu, a to zcela v souladu s jeho vymezením individuálních práv. Pozornost jsem zde dále zaměřila na Nozickovy argumenty proti anarchistickému pojetí státu na jedné straně a rozsáhlé formě státu na straně druhé. Dále práce pokračovala problematikou distributivní spravedlnosti. Cílem této části bylo objasnit, z jakého důvodu autor nesouhlasí s redistribucí zdrojů ve společnosti a proč zastává teorii spravedlnosti jakožto oprávnění. Následující kapitola, zaměřena na Rawlsovu teorii spravedlnosti, navázala na předchozí téma a vysvětlila čtenářům, proč Nozick odmítá toto pojetí spravedlnosti jakožto férovosti.

Předposlední kapitola prezentovala minimální stát jako inspirativní společenské uspořádání, jež vytváří jakýsi rámec pro utopii. Minimální stát zde představoval uspořádání, v jehož rámci může každý jednotlivec sledovat své vlastní pojetí dobrého života. Tato část uzavřela rozbor díla *Anarchie, stát a utopie* a následovala poslední kapitola zaměřená na kritiku Nozickova pojetí libertarianismu z levicových a pravicových pozic.

Cílem celé práce bylo za prvé seznámit čtenáře s ústředními tématy knihy *Anarchie, stát a utopie* a přiblížit tím Nozickovu politickou filosofii. Její druhý účel

poté spočíval v konfrontaci těchto myšlenek s dalšími autory na poli politické filosofie, kteří svými publikacemi reagovali na tuto knihu. Je nutné zmínit, že Nozickova publikace vzbudila velký ohlas a podnítila řadu reakcí a diskuzí v oblasti politického myšlení. V této souvislosti mě poněkud překvapila především vlna kritiky od samotných libertariánů.

Další zajímavostí je Nozickův postoj ke kritice, na tu totiž záměrně nijak nereagoval. Vysvětlení lze nalézt již v samotném úvodu díla, kde Nozick knihu představuje jako politické a etické „zkoumání“, jež má především podnítit další diskuzi a zamyšlení čtenářů nad danou problematikou. Nozickovým cílem tedy není za každou cenu prosadit své myšlenky a vnutit je čtenářům. Sám autor ani netvrdí, že jeho závěry musí být správné. V tomto ohledu s Nozickem naprosto souhlasím, jelikož politická i morální filosofie nabízí opravdu širokou sféru řešení různých problémů společnosti. V každém pojetí spravedlnosti lze tedy najít jak klady, tak i zápory. Variantou k rozšíření práce by dále mohlo být porovnání odlišných pojetí spravedlnosti.

Seznam použitých zdrojů

1. ANDREW, F., *Anarchism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Metaphysics Research Lab, Stanford University: Edward N. Zalta, 2017, Winter 2017.*
2. BADER, R., *Robert Nozick*. New York: Continuum International Pub. Group, c2010. ISBN 978-0-8264-2429-7.
3. BARŠA, P., *Tři liberalismy v současné angloamerické filosofii*. 1995. *Reflexe*. 13/1995, 1–18.
4. DUIGNAN, B., *Robert Nozick. Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, 2017. <https://www.britannica.com/biography/Robert-Nozick>.
5. FESER, E., *Robert Nozick (1938—2002). The Internet Encyclopedia of Philosophy*. U.S.A: Pasadena City College. ISSN 2161-0002.
6. HEYWOOD, A., *Politologie*. 3. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-115-1.
7. HOPPE, H., *Demokracie, anarchie a omyly ekonomie*. Praha: Alfa Nakladatelství, 2009. *Ekonomie studium*. ISBN 978-80-863-8956-1.
8. HUNT, L., *Anarchy, state, and utopia: an advanced guide*. Malden, MA: John Wiley & Sons, 2015. ISBN 978-0-470-67501-4.
9. JOHANISOVÁ, N., *Ekologická ekonomie: vybrané kapitoly*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 9788021071162.
10. KANT, I., *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0152-5.
11. KYMLICKA, W., *Contemporary political philosophy: an introduction*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0198782748.
12. LACEY, A.R. *Robert Nozick. [Online-Ausg.]*. Chesham [England]: Acumen, 2001. ISBN 1902683250.
13. MACK, E., "Robert Nozick's Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.).
14. NOZICK, R., *Anarchie, stát a utopie*. Přeložil Zuzana GABAJOVÁ. Praha: Academia, 2015. XXI. století. ISBN 978-80-200-2509-8.
15. NOZICK, R., *Philosophical explanations*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University, 1996. ISBN 0-674-66479-5, s. 8.
16. PRESTON, A., Analytic Philosophy: The Theory of Descriptions. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. U.S.A: Valparaiso University. ISSN 2161-0002.
17. ROTHBARD, M., "Robert Nozick and the Immaculate Conception of the State." *Journal of Libertarian Studies* 1, No.1 (1977).
18. SANDEL, M., *Spravedlnost: co je správné dělat*. Přeložil Tomáš CHUDÝ. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Politeia (Karolinum). ISBN 978-80-246-3065-6.

19. SWIFT, A., *Politická filozofie: základní otázky moderní politologie*. Praha: Portál, 2005. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-859-7.

20. WOLFF, J., *Robert Nozick: property, justice, and the minimal state*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1991. ISBN 0-8047-1856-3.